

महाराष्ट्र विधानमंडळ
सार्वजनिक उपक्रम समिती
(२०१५-२०१६)

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००८-२००९ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१.१, ४.१.२, ४.२ व ४.३ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००९-२०१० च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१० व “ मेंफको मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१५ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २०११-२०१२ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.११ यावरील समितीचा

चौथा अहवाल

(दिनांक १६ डिसेंबर २०१५ रोजी विधानसभेस/विधानपरिषदेस सादर केला.)

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय
विधान भवन, मुंबई/नागपूर.

[किंमत : रुपये ३३.००]

सार्वजनिक उपक्रम समिती
(२०१५-२०१६)

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००८-२००९ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१.१, ४.१.२, ४.२ व ४.३ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००९-२०१० च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१० व “ मेंफको मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१५ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २०११-२०१२ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्रमांक ३.११ यावरील समितीचा

चौथा अहवाल

(तीन)

सार्वजनिक उपक्रम समिती

(सन २०१५-२०१६)

समिती प्रमुख

(१) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.

सदस्य

- * (२) रिक्त
- (३) श्री. भिमराव धोंडे, वि.स.स.
- (४) श्री. बाबुराव पाचर्णे, वि.स.स.
- (५) डॉ. आशिष देशमुख, वि.स.स.
- (६) अॅड. आकाश फुंडकर, वि.स.स.
- (७) श्री. द्वारम मल्लीकार्जून रेड्डी, वि.स.स.
- (८) श्री. अमित साटम, वि.स.स.
- (९) श्री. राजन साळवी, वि.स.स.
- (१०) श्री. हर्षवर्धन जाधव, वि.स.स.
- (११) श्री. सुनिल राऊत, वि.स.स.
- (१२) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (१३) श्री. अब्दुल सत्तार अब्दुल नबी, वि.स.स.
- (१४) अॅड. यशोमती ठाकूर, वि.स.स.
- (१५) श्री. भारत भालके, वि.स.स.
- (१६) श्री. पंकज भुजबळ, वि.स.स.
- (१७) श्री. हनुमंत डोळस, वि.स.स.
- (१८) श्री. मकरंद जाधव-पाटील, वि.स.स.
- (१९) श्री. हितेंद्र ठाकूर, वि.स.स.
- (२०) श्री. बळीराम सिरसकर, वि.स.स.
- (२१) अॅड. अनिल परब, वि.प.स.
- (२२) श्री. किरण पावसकर, वि.प.स.

एचबी १५३२—१अ

(चार)

(२३) श्री. जयवंतराव जाधव, वि.प.स.

(२४) श्री. अनंत गाडगीळ, वि.प.स.

(२५) श्रीमती दिप्ती चवधरी, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

डॉ. अनंत कळसे, प्रधान सचिव,
श्री. राजेश तारवी, उप सचिव,
श्री. प्रकाशचंद्र खोंदले, अवर सचिव,
श्री. प्र. स. मयेकर, अवर सचिव (समिती),
श्री. मंगेश पिसाळ, कक्ष अधिकारी.

*अॅड. राज पुरोहित, वि.स.स. यांनी दिनांक २६ ऑगस्ट २०१५ रोजी सार्वजनिक उपक्रम समिती वरील सदस्यत्वाचा राजीनामा दिल्यामुळे सदर जागा रिक्त आहे.

(पाच)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमांक (१)	तपशील (२)	पृष्ठ क्रमांक (३)
	प्रस्तावना	
एक	“महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” (लेखा परिक्षा अहवाल २००८-२००९)	१
(१)	निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता निर्धारित भूखंडाचे निवासी प्रयोजनाकरिता वाटप (परिच्छेद क्रमांक ४.१.१)	
(२)	अपात्र संस्थेस भूखंडाचे वाटप (परिच्छेद क्रमांक ४.१.२)	५
(३)	ठेकेदारास अनावश्यक फायदा (परिच्छेद क्रमांक ४.२)	१२
(४)	जादा खर्च (परिच्छेद क्रमांक ४.३)	१४
दोन	“शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित” (लेखा परिक्षा अहवाल २००९-२०१०)	१८
(५)	खाजगी संस्थेला अदेय फायदा (परिच्छेद क्रमांक ३.१०)	१८
तीन	“मॅफको मर्यादित” (लेखा परिक्षा अहवाल २००९-२०१०)	२६
(६)	चल व अचल मत्ताचे संरक्षण करण्यासाठीची अपर्याप्त व्यवस्था (परिच्छेद क्रमांक ३.१५)	२६
चार	“महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित” (लेखा परिक्षा अहवाल २०११-२०१२)	३३
(७)	प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने झालेले नुकसान (परिच्छेद क्रमांक ३.११)	३३
पाच	बैठकीचे परिशिष्ट	४५

(सात)

प्रस्तावना

मी, सार्वजनिक उपक्रम समितीचा समिती प्रमुख, समितीने अधिकार दिल्यावरून महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००८-२००९ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक चार मधील परिच्छेद क्र. ४.१.१, ४.१.२, ४.२ व ४.३ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००९-२०१० च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्र. ३.१० व “ मॅफको मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्र. ३.१५ तसेच महाराष्ट्र शासनाच्या सन २०११-२०१२ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ, मर्यादित ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण क्रमांक तीन मधील परिच्छेद क्र. ३.११ यावरील समितीचा चौथा अहवाल (तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा) सादर करीत आहे.

“ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनावर नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव (१), श्री.नितीन करीर तसेच “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित चे ” उपाध्यक्ष तथा व्यवस्थापकीय संचालक, श्री.संजय भाटिया यांची समितीने दिनांक १ जुलै २०१५ रोजी साक्ष नोंदवून घेतली.

“ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ” यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनावर गृहनिर्माण विभागाचे प्रधान सचिव, श्री.श्रीकांत सिंह तसेच “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादितचे ” प्र.व्यवस्थापकीय संचालक, श्री.देबाषिष चक्रवर्ती यांची समितीने दिनांक ८ सप्टेंबर २०१५ रोजी साक्ष नोंदवून घेतली.

“ मॅफको मर्यादित ” यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनावर वित्त विभागाचे प्रधान सचिव तथा व्यवस्थापकीय संचालक (मॅफको मर्यादितचे) श्री.विजय कुमार यांची समितीने दिनांक १५ सप्टेंबर २०१५ रोजी साक्ष नोंदवून घेतली.

“ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित ” यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनावर गृह विभागाचे प्रधान सचिव, डॉ. बी. के. उपाध्याय तसेच “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादितचे ” व्यवस्थापकीय संचालक, श्री. अरुण पटनाईक यांची समितीने दिनांक १ सप्टेंबर २०१५ रोजी साक्ष नोंदवून घेतली.

(आठ)

श्रीमती संगीता चौरे, प्रधान महालेखाकार (लेखा III), श्री.रविकिरण उबाळे, उप महालेखाकार तसेच श्री. एस. व्ही. खेडकर, वरिष्ठ लेखा अधिकारी (वाणिज्यिक लेखा परिक्षक) यांनी निमंत्रणानुसार समितीच्या बैठकींना उपस्थित राहून समितीला केलेल्या मार्गदर्शनाबद्दल समिती त्यांचे आभार मानते. तसेच नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव (१), श्री.नितीन करीर तसेच “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे ” व्यवस्थापकीय संचालक, श्री.संजय भाटिया तसेच गृहनिर्माण विभागाचे प्रधान सचिव, श्री.श्रीकांत सिंह तसेच “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादितचे ” व्यवस्थापकीय संचालक, श्री.देबाषिश चक्रवर्ती तसेच वित्त विभागाचे प्रधान सचिव तथा प्र.व्यवस्थापकीय संचालक (मॅफको मर्यादितचे) श्री.विजय कुमार तसेच गृह विभागाचे प्रधान सचिव, डॉ. बी. के. उपाध्याय तसेच “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादितचे ” व्यवस्थापकीय संचालक, श्री. अरुण पटनाईक यांनी समितीला दिलेल्या संपूर्ण सहकार्याबद्दल समिती त्यांचे आभार मानते.

समितीने मंगळवार दिनांक २४ नोव्हेंबर, २०१५ रोजी झालेल्या बैठकीत या अहवालावर विचार करून तो काही सुधारणांसह संमत केला.

विधान भवन :

मुंबई,

दिनांक : २४ नोव्हेंबर २०१५.

डॉ. सुनिल देशमुख,

समिती प्रमुख,

सार्वजनिक उपक्रम समिती.

१

“ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ ”

(CIDCO)

(सन- २००८-२००९)

एक - निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता निर्धारित भूखंडाचे निवासी प्रयोजनाकरिता वाटप :-

१.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २००८-०९ च्या प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१.१- मध्ये “ निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता निर्धारित भूखंडाचे निवासी प्रयोजनाकरिता वाटप ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, कंपनीच्या जमीन मूल्य निर्धारण व विनियोग धोरणाप्रमाणे (ऑगस्ट, २०००) सहकारी गृह निर्माण संस्थाकरिता भूखंड निश्चित (फिक्स) किंमतीने तर निवासी तथा वाणिज्यिक प्रयोजनाकरिता भूखंड निविदा बोलावून स्पर्धात्मक दराने वाटप करावयाचे होते.

जून, २००४ मध्ये प्रामुख्याने वैद्यकीय व्यावसायिकांचा समावेश असलेल्या वरुण को-ऑपरेटिव्ह हाऊसिंग सोसायटीने (व्हीसीएच) कंपनीकडे नेरुळ भागातील सेक्टर ५८-ए या भूखंडाची मागणी केली. त्यानुसार कंपनीने (जानेवारी, २००५ मध्ये सेक्टर ५८- ए मधील २,९६६.४८ चौरस मीटर क्षेत्रफळ व एक बांधकाम निर्देशांक (एफएसआय) असलेल्या आठ क्रमांकाच्या भूखंडाचे रुपये १४,९३१ प्रति चौरस मीटर दराने सदरहू सोसायटीस वाटप केले. वाटप केलेला भूखंड हा निवासी तथा वाणिज्यिक प्रयोजनाकरिता आरेखित केलेला असून त्याची विक्री कंपनीच्या धोरणाप्रमाणे निविदा बोलावून करावयाची होती. सोसायटीने एप्रिल २००५ मध्ये जमीन अधिमूल्य रुपये ४.४३ कोटी भरून करार केला होता.

लेखापरीक्षणात असे आढळून आले की, निवासी व वाणिज्यिक वापराच्या भूखंडाचा निविदा मागवून विक्री करण्याकरिता कंपनीने स्वतःच निश्चित केलेला आधारभूत दर रुपये १९,१९७ प्रति चौरस मीटर होता. तसेच अशाच प्रकारच्या दोन किलोमीटर अंतरावर असलेल्या भूखंडास जून, २००४ मध्ये निविदेद्वारा रुपये २५,००० प्रति चौरस मीटर भाव मिळाला होता.

अशाप्रकारे निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता आरेखित भूखंड निवासी प्रयोजनाकरिता रुपये १४,९३१ चौरस मीटर या निश्चित दराने विकण्याचा निर्णय योग्य नव्हता. या निर्णयामुळे कंपनीला रुपये ३.०५ कोटीचे नुकसान झाले. हे नुकसान कंपनीने अशाच प्रकारचा भूखंड जून, २००४ मध्ये निवेदाद्वारे विकला असता मिळालेल्या रुपये २५,२०० प्रति चौरस मीटर दराच्या आधारावर काढण्यात आलेले आहे. तसेच निवासी तथा वाणिज्यिक वापराचा भूखंड निविदा न मागविता विकण्याच्या व्यवहारात औचित्य व पारदर्शकतेच्या तत्त्वांचा अभाव दिसून आला.

१.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी जापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, (१) मे. व्हीनस को-ऑपरेटिव्ह हौसिंग सोसायटी यांना ठराव क्र. ८८४८ दिनांक २३ ऑक्टोबर २००३ अनुसार तयार केलेल्या धोरणाच्या आधारावर सेक्टर-५८ ए, नेरुळ येथील

भूखंड क्र. ०८ चे वाटप करण्यात आलेले आहे. संचालक मंडळाने विशेषतः निविदा न मागविता निश्चित केलेल्या दराने म्हणजेच रितसर ३०% ने वाढविलेल्या जमीन दर धोरणामध्ये (विकसित प्रभागांसाठी) सुचविलेल्या मूळ भावाने १.०० चटईक्षेत्र निर्देशांकासह रहिवासी सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना भूखंडाचे वाटप करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे.

भूखंडाचे वाटप करण्यात आले होते. त्यावेळी नेरुळ प्रभागाची राखीव किंमत ३१६० रु. प्र.चौ.मी. एवढी होती. म्हणून वरील संदर्भात केलेल्या धोरणानुसार सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना भूखंडाचे वाटप करण्यासाठी १०,२७० रुपये प्र.चौ.मी. (२५०% रा.कि = ७९०० रु. ३०%) एवढा मूळ दर लावण्यात आलेला होता. या दराने भूखंडाचे वाटप करण्यात आलेले नव्हते. त्याऐवजी सदरहू मूळ किंमत पुन्हा ४५% नी वाढविण्यात आलेली होती आणि भूखंडाचे १४९३१ रु. प्र.चौ.मी ने वाटप करण्यात आलेले आहे.

(२) सेक्टर-५८ ए, नेरुळ मधील जमिनीचे रेखांकन सुरुवातीला सन १९९१-९२ मध्ये तयार करण्यात आलेले होते. मे. व्हीनस को-ऑपरेटिव्ह हौसिंग सोसायटी यांना वाटप केलेल्या भूखंडाच्या समावेशासह या रेखांकनामधील सर्व विकसनशील भूखंड हे सुरुवातीला फक्त रहिवासी वापरासाठी प्रस्तावित केलेले होते. या भूखंडापैकी ७ भूखंडाचे यापूर्वीचे रहिवासी वापरासाठी आय.ए.एस/आय.पी.एस. अधिकाऱ्यांनी स्थापन केलेल्या संस्थांना वाटप करण्यात आलेले आहे. सेक्टर-५८ ए, मधील जमिनीचे रेखांकन अंशतः सीआरझेड-२ मध्ये मोडते. भूखंड क्र. ०८ सीआरझेड मध्ये मोडते. आणि हे रेखांकन सीआरझेड अधिसूचना दिनांक १९ फेब्रुवारी १९९१ च्या नियम-६ मधील तरतुदीनुसार करण्यात आलेले आहे.

“ विद्यमान रस्त्याच्या समुद्राकडील जमिनीवर (किंवा संबंधित क्षेत्राच्या मान्यताप्राप्त कोस्टल झोन व्यवस्थापन नकाशामध्ये प्रस्तावित केलेले रस्ते)” किंवा विद्यमान अधिकृत संरचनांच्या समुद्राकडील जमिनीवर कोणत्याही इमारतींना परवानगी देण्यात येता कामा नये. विद्यमान आणि प्रस्तावित रस्ते, विद्यमान अधिकृत संरचना यांच्या समुद्राकडील जमिनीवर एफ.एस.आर/एफ.ए.आर च्या विद्यमान प्रमाणकांच्या समावेशासह विद्यमान स्थानिक टाऊन आणि कंट्री प्लॅनिंग नियमावलीनुसार इमारतींना परवानगी देण्यात आली पाहिजे.

अशा तऱ्हेने सेक्टर-५८ ए, मधील जमिनीच्या रेखांकनामध्ये एक एफ.एस.आय. सह फक्त रहिवासी वापरासाठी चिन्हांकित केलेल्या भूखंडाचा समावेश आहे. रहिवासी-नि-व्यापारी वापरासाठी १.५ एफ.एस.आय. सह भूखंडाची विल्हेवाट लावणे शक्य नव्हते. म्हणून मे. व्हीनस को-ऑपरेटिव्ह हौसिंग सोसायटी यांना सेक्टर-५८ ए मधील भूखंड क्र. ०८ चे १.०० एफ.एस.आय सह रहिवासी कारणासाठी वाटप करण्यात आलेले आहे.

(३) सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना भूखंडाचे वाटप करण्याच्या बाबतीत, संस्थेला सिडकोकडून आपले सभासद कायम करून घ्यावे लागतात. सिडकोच्या पूर्व संमतीशिवाय सभासदत्वाचे हस्तांतरण करणे किंवा

अतिरिक्त सभासदांची पट नोंदणी करणे याची संस्थेला परवानगी देण्यात आलेली नाही. ही परवानगी हस्तांतरण शुल्क भरल्यानंतर देण्यात येते. याविरुद्ध जर एखादा भूखंड एखाद्या विकासकाला १.५ एफ.एस.आय. सह रहिवास-नि-व्यापारी कारणांसाठी निविदेची प्रक्रिया करून वाटप करण्यात आला तर मग विकासकाला व्यक्तीगत खरेदीदारांना सदनिका, दुकाने, व्यापारी गाळे, यांची विक्री करण्याची मुभा असते. अशा बाबतीत सिडकोच्या ना-हरकत दाखल्याची आवश्यकता नसते आणि सिडकोला हस्तांतरण शुल्क भरावे लागत नाही. म्हणून सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना करण्यात येणाऱ्या भूखंडाची वाटपाची विकासकाला करण्यात येणाऱ्या भूखंडाच्या वाटपाशी तुलना करता येऊ शकत नाही. महामंडळाच्या धोरणानुसार अतिरिक्त भाडेपट्टा शुल्क भरल्यावर १.०० एफ.एस.आय. सह रहिवासी वापरासाठी वाटप केलेल्या भूखंडाकरिता अतिरिक्त ०.५ एफ.एस.आय. दिले जाते. हे शुल्क सोसायटीकडून भूखंडाच्या वाटपासाठी यापूर्वीच वसूल केलेल्या शुल्का व्यतिरिक्त असते. म्हणून अतिरिक्त ०.५ एफ.एस.आय देऊन १.०० एफ.एस.आय. सह रहिवासी वापरासाठी भूखंडाचे वाटप करण्यात आले तरी महामंडळाला अतिरिक्त महसूल प्राप्त होईल.

वरील स्पष्टीकरणावरून असे दिसून येते की, वरील वाटप हे सिडकोच्या संचालक मंडळाने तयार केलेल्या धोरणानुसार करण्यात आलेले आहे. भाडेपट्टा शुल्काचा आकारलेला दर हा सदरहू धोरणामध्ये सुचविलेल्या दरापेक्षा ४५% जास्त आहे. सध्या रहिवासी वापरासाठी १.०० एफ.एस.आय. सह भूखंडाचे वाटप केले जाते. म्हणून सोसायटीला केलेल्या वाटपामुळे महामंडळाला कोणताही तोटा होणार नाही. म्हणून लेखा परीक्षा प्रश्नांचा मुद्दा वगळावा, अशी विनंती करण्यात येत आहे.

सन २०१० च्या नागपूर येथील हिवाळी अधिवेशनामध्ये मा. राज्यमंत्री यांनी दिलेल्या आश्वासनाप्रमाणे व्हीनस सहकारी गृहनिर्माण संस्थेस वाटप केलेल्या भूखंडाबाबत गुन्हे अन्वेषण विभागाकडून तपासणी सुरु झाली आहे. अंतिम अहवाल प्रलंबित आहे.

१.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, मा. राज्यमंत्री (नगरविकास) यांनी विधानसभेत दिलेल्या आश्वासनाच्या अनुषंगाने व्हीनस सहकारी गृहनिर्माण संस्थेस भूखंड वाटप करताना आकारलेल्या दराबाबतचा मुद्दा सी.आय.डी कडे चौकशीसाठी सुपूर्द करण्यात आला आहे. सदरचा अहवाल अद्यापी प्रलंबित आहे.

१.४ समितीला नगरविकास विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १ जुलै २०१५ रोजी नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव, तसेच महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील परिच्छेद क्र. ४.१.१ “ निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता निर्धारित भूखंडाचे निवासी प्रयोजनाकरिता वाटप ” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी समितीच्या असे

निदर्शनास आणून दिले की, सन २००५ मध्ये व्हिनस को-ऑप हौसिंग सोसायटीला देण्यात आलेल्या भूखंडासंदर्भातील सर्व अभिलेखे व नस्त्यांचा सखोल अभ्यास करण्यात आला. सदरहू भूखंड १९९२-२००४ पर्यंत निवासी प्रयोजनाकरिता राखीव होता. तसेच, सीआरझेड (२) मध्ये हा भूखंड होता. १९९१ मध्ये सीआरझेड कायदा अस्तित्वात आला. त्या कायद्याची मार्गदर्शक तत्वे (गाईडलाईन्स) ही १९९१ मध्येच आल्या. सीआरझेड कायद्यातील तरतुदीप्रमाणे सीआरझेड एरियातील प्लॉटला चार एफएसआयपेक्षा जास्त एफएसआय देता येत नाही. सन २००४ मध्ये या प्लॉटसंदर्भात चीफ प्लानरने निवासी अधिक वाणिज्यिक अशा स्वरूपाच्या वर्गवारीची नोंद रेकॉर्डवर करून ठेवली. सदर नस्ती व्यवस्थापकीय संचालकांपर्यंत गेली. पूर्वी जमिनीचा वापर बदलण्याचे अधिकार नियोजन विभागाकडे होते. परंतु आता जमीन वापरामध्ये बदल करण्याचे अधिकार लॅण्ड युज कमिटीकडे देण्यात आलेले आहेत. सन २००४ नंतर या प्लॉटसंदर्भातील नस्ती निवासी अधिक वाणिज्यिक अशा वर्गवारीच्या स्वरूपातील निघालेली आहे.

यावर समितीने विचारणा केली की, सीआरझेड (२) क्षेत्रातील जमीन निवासी अधिक वाणिज्यिक वापराकरिता सुपूर्द करता येत नाही. हा साधा नियम आहे. याप्रमाणे तर सिडकोचे नुकसान झालेले आहे. १९९१ मध्ये सीआरझेड कायद्याच्या गाईडलाईन्स लागू होण्याअगोदर या प्लॉटच्या वापराच्या बदलाची नोंदणी झाली होती का, निवासी वापर व को-ऑपरेटिव्ह सोसायटीचा यांच्याकरिता वेगळे दर असतात काय तसेच संबंधित चीफ प्लानरने कोणत्या बेसिसवर सदरहू प्लॉटची वर्गवारी निवासी अधिक वाणिज्यिक अशी केली होती. या समितीच्या प्रश्नावर महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी सन २००४ मध्ये महसूलामध्ये वृद्धीकरिता जास्तीत जास्त भूखंड रुपांतर (प्लॉट कन्व्हर्ट) करण्याचे काम सर्वत्र चालू होते. त्याचवेळी शासनाच्या महसूल वृद्धीकरिता हे भूखंड रुपांतरण (प्लॉट कन्व्हर्जन) चे काम झालेले असावे. सीआरझेड कायदानुसार अशा भूखंडाचा एफएसआय १.२ ते १.५ पर्यंत वाढविता येतो. एकूण भूखंडाच्या १५ ते २० टक्क्यांपर्यंतच केवळ एफएसआय वाढविता येतो. सन २०१० मध्ये सिडकोच्या व्यवहाराची चौकशी करण्याकरिता सीआयडी चौकशीचा आग्रह करण्यात आला होता. त्यानुसार सीआयडी चौकशी सुरू झाली होती असा खुलासा केला

यानंतर समितीने विचारले की, जेव्हा अशा प्रकारे अनेक भूखंडांचे वाटप करण्यात आले होते, त्यावेळेस झालेल्या घोट्याच्या पार्श्वभूमीवर शासनाने डॉ. डी. के. शंकरन समिती नेमली होती. या गृहनिर्माण सोसायटीतील सदस्यांची नावे पाहिली तर ते काही फार गरीब लोक आहेत, असे दिसत नाही. हा निर्णय कोणाच्या काळात झाला आहे आताची सद्यःस्थिती काय आहे, यावर खुलासा करताना महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी या बाबतचे नियमनामध्ये बदल केलेले आहेत, सर्व यंत्रणा, प्रक्रिया बदलली आहे. त्यानुसार आता निवासी प्रकल्पासाठी देखील निविदा काढण्यात येते. तेव्हा श्री. व्ही.एम. लाल हे उपाध्यक्ष (व्ही.सी.) होते. सद्यःस्थितीत त्या क्षेत्रातील विशेष नियोजन प्राधिकारी

(स्पेशल प्लॅनिंग अॅथॉरिटी) असलेल्या नवी मुंबई महानगरपालिकेने त्यांना ताबा पत्र दिलेले नाही आणि त्या इमारतीत सध्या कोणीच राहत नाही असा खुलासा केला.

१.५ अभिप्राय व शिफारस :-

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांनी लेखा परिक्षणाच्या वेळी महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाच्या कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ४.१.१ “ निवासी तथा वाणिज्यिक वापराकरिता निर्धारित भूखंडाचे निवासी प्रयोजनाकरिता वाटप ” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने घेतलेल्या साक्षीच्या वेळी असे दिसून आले की, **याप्रकरणी केलेला चौकशी अहवाल दिनांक १९ मे २०१३ रोजी सीआयडीने अपर मुख्य सचिव, गृह विभाग यांच्याकडे सुपूर्द केलेला आहे. सदरहू अहवालानुसार शासनाने या प्रकरणाबाबत कोणाविरूद्ध कोणती कार्यवाही केली आहे तसेच सेक्टर-५८ ए, नेरुळ मधील जमिनीचे रेखांकन सन १९९१-९२ मध्ये करण्यात आलेले होते. या रेखांकनामधील ७ भूखंड आय.ए.एस/आय.पी.एस. अधिकाऱ्यांनी स्थापन केलेल्या गृहनिर्माण संस्थांना वाटप करण्यात आले आहेत. त्यासाठी प्रति चौ. मी. किती दर आकारण्यात आला आहे. याबाबतची माहिती समितीला ३ महिन्यांत सादर करण्यात यावी.** सिडकोने दिलेल्या परवानगीनुसार सध्या त्याठिकाणी गृहनिर्माण सोसायटी म्हणून जी इमारत उभी आहे ती इमारत तसेच नवी मुंबईमध्ये सिडकोने मोक्याच्या ठिकाणी गृहनिर्माण प्रकल्पासाठी अथवा व्यापारी/सामाजिक/शैक्षणिक संस्थांना दिलेले भूखंड अपूर्ण अवस्थेत वा वापरात नाहीत ते पुन्हा वापरात आणण्यासंदर्भात सिडकोने नवीन धोरण योजना आखावी ज्यामुळे सिडकोच्या आर्थिक उत्पन्नामध्ये वाढ होऊ शकेल व रिकामे अथवा पडून असलेले भूखंड पुन्हा वापरात येऊ शकतील याबाबत केलेल्या कार्यवाहीची/उपाययोजनेची माहिती समितीला ३ महिन्यांत सादर करावी.

सिडकोने केवळ नवी मुंबईतील प्रकल्पांच्या कामांना प्राधान्य देत असताना मराठवाडा आणि विदर्भ यांच्याकरिता असलेले एकमेव गिरिस्थान (हिलस्टेशन) चिखलदरा या थंड हवेच्या ठिकाणाच्या विकासाच्या कामाचे नियोजन झालेले आहे. तसेच, त्या कामाचे अंदाजपत्रकही तयार करण्यात येत आहे त्यामुळे चिखलदरा येथील विकास कामांकडे सिडकोने प्राधान्याने लक्ष देणे अत्यंत आवश्यक आहे. अशी समितीची धारणा आहे.

दोन - अपात्र संस्थेस भूखंडाचे वाटप :-

२.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २००८-०९ च्या प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१.२- मध्ये “ **अपात्र संस्थेस भूखंडाचे वाटप** ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, कंपनीच्या जमीन मूल्यनिर्धारण व विनियोग धोरणानुसार (ऑगस्ट, २०००) प्राथमिक, माध्यमिक तसेच कनिष्ठ महाविद्यालये सुरू करण्याकरिता निर्धारित दराच्या १०% सवलतीच्या दराने जमिनीचे वाटप करण्यात येते. तसेच संचालक मंडळाच्या निर्णयानुसार (जानेवारी, २००४) प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळांकरिता राखीव भूखंडाचे वाटप खाली नमूद केलेले निकष पूर्ण करणाऱ्या शैक्षणिक संस्थानास करावयाचे होते.

● भूखंड खरेदी करून त्यावर ठराविक कालावधीत फर्निचर व सामानासहित इमारत बांधण्याची आर्थिक क्षमता.

- विश्वस्त पदाधिकाऱ्यांना चांगली शैक्षणिक पार्श्वभूमी व संदर्भ असणे.

कंपनीने मुंबई सार्वजनिक न्यास कायदा, १९५० व संस्था नोंदणी कायदा, १८६० अन्वये नोंदणी झालेल्या श्रमिक शिक्षण मंडळाला (एसएसएम) कोपरखैरणे येथील सेक्टर ८, भूखंड क्र. ११ ते २१ मधील २४१३.९० चौ.मी क्षेत्रफळ असलेल्या ११ भूखंडाचे कनिष्ठ महाविद्यालयाकरिता रु. ३३० प्रती चौ.मी. या सवलतीच्या दराने वाटप केले (फेब्रुवारी २००५) तसेच कंपनीने कोपरखैरणे येथे सेक्टर ९ मधल्या ३,५००.०४९ चौ.मी. क्षेत्रफळाच्या भूखंड क्र. १ चे पण एसएसएमला पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक माध्यमिक शाळा सहित कनिष्ठ महाविद्यालय सुरू करण्याकरिता रु. ४०५ प्रती चौ.मी. या सवलतीच्या दराने वाटप केले (सप्टेंबर, २००५).

यासंदर्भात लेखापरीक्षणात खालील गोष्टी आढळून आल्या.

- कंपनीने या पूर्वी १९९२ मध्ये एसएसएमला कोपरखैरणे विभागातील सेक्टर ८ मध्ये स्थित भूखंड क्र. २२ चे त्यावर बांधलेल्या शाळेच्या इमारतीसह वाटप केलेले होते. ३१ मार्च २००५ अखेरीस एसएसएमने रु. १.७६ कोटीच्या विलंब अकाराव्यातिरिक्त रु. ४ कोटींची रक्कम थकविली होती. कंपनीच्या तत्कालिन व्यवस्थापकीय संचालकांनीसुद्धा या शैक्षणिक संस्थेस सदरहू थकवाकी वसूल होईपर्यंत नवीन भूखंडाचे वाटप न करण्याचे आदेश (जुलै २००३) दिले होते. तरीसुद्धा थकवाकी वसूल न करता एसएसएमला जमीन वाटप करण्यात आले.

- एसएसएमला भूखंड वाटप करतेवेळी कंपनीकडे नवी मुंबई व आसपासच्या निकषपूर्ण करणाऱ्या १३ शैक्षणिक संस्थांचे अर्ज प्रलंबित होते प्रतिक्षासूचीत नाव नसून देखील कंपनीने एसएसएमला अन्य शैक्षणिक संस्थांना डावलून भूखंड वाटप केले. त्यामुळे जमीन वाटप करताना औचित्य व पारदर्शकतेच्या तत्वांचा भंग करण्यात आला.

- जरी कंपनीच्या यासंदर्भातील धोरणाप्रमाणे शैक्षणिक संस्थेच्या विश्वस्तांना तसेच पदाधिकाऱ्यांना उत्तम शैक्षणिक पार्श्वभूमी व संदर्भ आवश्यक होते. तरी एसएसएम मधील सहा विश्वस्त व पदाधिकाऱ्यांपैकी फक्त तीन जणांकडे पदवी पातळीपर्यंतची शैक्षणिक योग्यता होती.

अशाप्रकारे पात्रतेचे निकष पूर्ण न करणाऱ्या ट्रस्टला भूखंडाचे वाटप केल्याने ट्रस्टला भूखंडाची राखीव किंमत व सवलतीच्या दराने केलेले वाटप - यामधील फरक रु.१.४१ कोटी या अदेय रकमेचा फायदा करून देण्यात आला होता. जरी भूखंडाचे सप्टेंबर २००५ मध्ये वाटप करण्यात आलेले होते तरी सदरहू ट्रस्टने पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक व माध्यमिक शाळा सहित कनिष्ठ महाविद्यालय (डिसेंबर २००९) आजतागायत सुरू केल्या नव्हत्या.

शिफारस करण्यात येते की, कंपनीने जमीन व्यवहारात औचित्य व पारदर्शकतेच्या तत्वांचा अवलंब करावा आणि या विषयात ठरविण्यात आलेल्या ध्येयधोरणानुसार निर्णय घ्यावेत. ही बाब शासन व कंपनीच्या लक्षात आणून दिली होती (एप्रिल/मे २००९). त्यांच्याकडून उत्तर मिळाले नव्हते. (डिसेंबर, २००९).

२.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, श्रमिक शिक्षण मंडळही प्रकल्पग्रस्त व्यक्तींनी स्थापन केलेली संस्था आहे. या संस्थेस महामंडळाने भूखंड क्रमांक २२ सेक्टर-८ कोपरखैरणे येथे सिडकोने बांधलेल्या शालेय इमारतीचे वाटप केले आहे. या संस्थेने प्रस्थापित केलेली शाळा आजूबाजूच्या गावातील आणि अल्प उत्पन्न गटाच्या रहिवाशांमध्ये आणि महामंडळाने वाटप केलेल्या घरात वास्तव्य करणाऱ्या दारिद्र्यरेषेखालील कुटुंबामधील विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गरज भागवित आहेत. या शाळेला शिक्षण विभागाने मान्यता दिलेली होती आणि या संस्थेस अनुदान देखील मिळत होते. ही शाळा आजूबाजूच्या गावातील विद्यार्थ्यांमध्ये लोकप्रिय आहे. सदर शाळेकडून मराठी माध्यमाकरिता आकारण्यात येणारे शुल्क शासन नियमाप्रमाणे असून इंग्रजी माध्यमाकरिता हे शुल्क नाममात्र आहे या कारणाकरिता ग्रामीण आणि अल्प उत्पन्न गटातील रहिवाशी या शाळेलाच अधिक पसंती देत असतात. सन २००३ मध्ये शाळेतील विद्यार्थ्यांसंख्या ४ हजार पेक्षा अधिक होती त्यावेळी विद्यार्थ्यांसंख्या ४ हजारांपेक्षा जास्त वाढल्यामुळे सदर संस्था कनिष्ठ महाविद्यालय स्थापन करण्याकरिता शाळेलगतचा भूखंड क्र. ११ ते २१, क्षेत्रफळ २४१३.९० चौ.मी. व शाळेसाठी अतिरिक्त भूखंड मिळण्याबाबत विनंती वजा मागणी करित होती. विद्यार्थ्यांच्या वाढत्या संख्येमुळे सदर शैक्षणिक संस्था शालेय इमारतीमध्ये कनिष्ठ महाविद्यालय सुरू करू शकली नाही. सन-२००१ ते सन २००३ या वर्षांचा इयत्ता १० वीचा संस्थेचा सरासरी निकाल ९४.०६ टक्के होता. भूखंड वाटप करण्याची संस्थेची गरज लक्षात घेता दि. २५ नोव्हेंबर २००४ रोजी आयोजित केलेल्या सामाजिक सुविधा समितीच्या बैठकीत संस्थेची कनिष्ठ महाविद्यालय स्थापन करण्यासाठी तसेच शालेय भूखंड वाटप करण्यासाठी विनंती सादर करण्याचे ठरविण्यात आले.

सामाजिक सुविधा समितीने आपल्या बैठकीमध्ये संचालक मंडळास भूखंड क्र. १, सेक्टर-९, कोपरखैरणे आणि भूखंड क्र. ११ ते २१, सेक्टर-८, कोपरखैरणे हे भूखंड श्रमिक शिक्षण मंडळ बोनकोडे या संस्थेस वाटप करण्याचा प्रस्ताव शिफारशीसह सादर केला आणि या वस्तुस्थितीचा अभ्यास करून संचालक मंडळाने श्रमिक शिक्षण मंडळास कनिष्ठ महाविद्यालयासाठी सेक्टर-८ कोपरखैरणे येथील भूखंड क्र. ११ ते २१ व सेक्टर ९ येथील शालेय भूखंड क्र. १ वाटप करण्याचा निर्णय घेतला.

महामंडळाने भूखंड क्र. २२ क्षेत्रफळ ५३८४ चौ.मी. सेक्टर-८ कोपरखैरणे यावर ४०५६ बांधकाम असलेली शालेय इमारत बांधली होती व सदर भूखंड शाळेच्या इमारतीसह श्रमिक शिक्षण मंडळ या संस्थेस रु. १,४३,६२,००० एवढी भाडेपट्ट्याची रक्कम आकारून मार्च १९९३ मध्ये व्याजासहित १९ वार्षिक हप्त्याने अदा केली होती या संस्थेने हप्त्याची रक्कम वेळेवर भरली नाही व्यवस्थापकीय संचालकांनी संस्थेच्या प्रतिनिधीची बैठक घेतली त्यावेळी संस्थेच्या प्रतिनिधींनी २ वर्षांच्या आत रकमेचा भरणे करण्यास सहमती दर्शविली व महामंडळास शाळेलगतचा भूखंड क्र. ११ ते २१ कनिष्ठ महाविद्यालय स्थापन करण्यासाठी व सेक्टर ९ येथील भूखंड क्र. १ हा शाळेसाठी वाटप करणेबाबत विनंती केली व संस्थेने दिनांक १० ऑगस्ट २००४ रोजी रुपये १५.५२ लाख व जून २००६ मध्ये रुपये २.५४ कोटी रकमेचा भरणे केला.

पुढे असे सादर करण्यात येत आहे की, अभिभावीमूल्य आणि जमीन विल्हेवाट धोरणानुसार प्रयोज्य असलेल्या दराने म्हणजेच राखीव किमतीच्या १० टक्क्याने भूखंडाचे भाडेपट्टा अधिमूल्य आकारण्यात आले असून या दरामध्ये कोणतीही जादा सवलत देण्यात आली नाही.

अभिभावी भूमूल्य आणि जमीन विल्हेवाट धोरणानुसार संयुक्त शालेय इमारतीचे म्हणजेच पूर्व प्राथमिक व प्राथमिक आणि माध्यमिक (इंग्रजी, मराठी) शाळा आणि कनिष्ठ महाविद्यालय यासाठी राखीव किमतीच्या १० टक्के दराने भूखंडाचे वाटप करावयाचे धोरण असून हीच किंमत या संस्थेलादेखील लागू करण्यात आली होती. या संस्थेस कोणताही अवाजवी नफा दिलेला नव्हता.

पुढे असेदेखील सादर करण्यात येत आहे की, मंजूर धोरणानुसार शैक्षणिक उद्देशासाठी भूखंडाचे वाटप करताना भूमूल्याबद्दल सवलत देण्यात येते आणि म्हणून त्याची तुलना राखीव किंमतीबरोबरच करता येणार नाही. संस्थेने भूखंड क्र. ११ ते २१ चा ताबा घेतल्यानंतर चौदा वर्ग बांधलेले आहेत आणि त्यासाठी भोगवटा प्रमाणपत्र प्राप्त केले असून कनिष्ठ महाविद्यालयाची स्थापना केली आहे.

भूखंड क्र. १, सेक्टर-९ येथे इमारतीचे बांधकाम करणेकरिता नवी मुंबई महानगरपालिकेकडून प्रारंभ प्रमाणपत्र घेतलेले आहे आणि त्यासाठी अंशतः भोगवटा प्रमाणपत्र प्राप्त केलेले आहे व या संस्थेची सध्याची विद्यार्थी संख्या ५,५५० आहे .

संस्थेने संयुक्त शाळा यशस्वीरित्या प्रस्थापित केलेली आहे व प्रकल्पग्रस्तांनी ही संस्था स्थापन केली असल्यामुळे संस्थेच्या कार्यास प्रोत्साहन देण्याच्या हेतूने व त्यांना नवी मुंबईच्या विकासात सहभागी होण्याकरिता चालना मिळावी या हेतूने सिडकोने शालेय उपक्रमाकरिता भूखंडाचे वाटप केले आहे.

श्रमिक शिक्षण मंडळाला कोपरखैरणे येथील क्षेत्र क्र.८ मध्ये शालेय इमारतीसाठी वाटप करण्यात आलेल्या भूखंडाच्या देय रकमेच्या संदर्भात भाडेपट्टा व विलंब आकारापोटी दिनांक ३० जून २०११ पर्यंतची थकबाकीची रक्कम रु. ३,३८,३४,८९०.०० एवढी काढण्यात आली आहे. त्यापैकी विश्वस्त मंडळाने दि. ३० जून २०११ रोजी (पावती क्र. ३७२.८९८) रु. ९,६८४.७७२.०० एवढ्या रकमेचा भरणा केला आहे.

२.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, श्रमिक शिक्षण संस्थेकडून येणे असलेल्या रकमेत वार्षिक समान हप्ता व विलंब शुल्काचा समावेश आहे. संस्थेकडून येणे असलेल्या रकमेची शहानिशा करून शिल्लक रक्कम असल्यास ती संस्थेकडून वसूल करण्याच्या सूचना सिडकोस देण्यात आल्या आहेत.

२.४ समितीला नगरविकास विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १ जुलै २०१५ रोजी नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव, तसेच महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील परिच्छेद क्र. ४.१.२ “ अपात्र संस्थेस भूखंडाचे वाटप ” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात खुलासा

करताना महामंडळाच्या व्यवस्थापकीय संचालक यांनी सदरहू संस्थेने त्यावेळेस असलेली त्या पात्रतेसंदर्भात अटी पूर्ण केल्या होत्या. परंतु त्यावेळेस सिडको बोर्डांने डिस्पोजल ऑफ लँड ही महत्वाची अट घातली होती. त्या अटीप्रमाणे संस्था पात्रता पूर्ण करित नव्हती तसेच, त्यांना पूर्वी दिलेल्या शाळेची काही थकबाकी होती, सन २००९ पर्यंत तेथे कोणतेही शाळा/कॉलेज सुरू झालेले दिसत नव्हते. असे समितीसमोर नमूद केले.

यावर समितीने विचारणा केली की, जेव्हा परवानगी दिली गेली तेव्हा ती संस्था नोंदीत (रजिस्टर्ड) होती काय या संस्थेच्या शाळेला शासनाने मान्यता दिली होती काय आणि शाळा बांधली त्यावेळी त्यांच्याकडे केवढी जागा होती, ज्यावेळी कॉलेज बांधावयाची परवानगी व त्याकरिता जागेचा विषय पुढे आला त्यावेळी त्यांना शासनाने परवानगी दिली होती काय याबाबत खुलासा करताना महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी समितीला अशी माहिती दिली की, सदरहू जागेवर पूर्वीपासून प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळा सुरू होती. त्यांना त्या जागेवर कनिष्ठ महाविद्यालय (ज्युनिअर कॉलेज) सुरू करण्याकरिता परवानगी पाहिजे होती. त्याकरिता त्या परिसरातील जागा पाहिजे होती. शाळेकरिता त्या जागेवर पूर्वीपासूनच परवानगी होती. शाळेकरिता परवानगीचा येथे प्रश्नच उद्भवत नाही. सिडकोने त्यांना कनिष्ठ महाविद्यालया (ज्युनियर कॉलेज) करिता परवानगी दिली नव्हती.

त्यावेळी सिडको प्रशासनाकडे पात्रता निकष निश्चित करण्याचे अधिकार होते. सिडको प्रशासन एमआरटीपी अॅक्टच्या ११३/३(अ) या कलमानुसार जमीन वाटप करण्यात येते. त्यावेळी प्लॉटच्या वाटपाचे अधिकार १०० टक्के सिडको प्रशासनाकडे होते. त्यामध्ये २००८ मध्ये सुधारणा करण्यात आली. सिडको प्रशासन जागेसंदर्भातील पात्रता निकष निश्चित करित होते. प्रकल्पग्रस्तांच्या विश्वस्त मंडळाच्या शाळेकरिता त्या काळामध्ये सिडको प्रशासनाने परवानगी दिली होती. या शाळेमध्ये तीन ते चार हजार विद्यार्थी आज शिक्षण घेत आहेत. आसपासच्या सहा गावांमधील विद्यार्थी तेथे मराठी माध्यमातून शिक्षण घेण्याकरिता येत आहेत. सदरहू शाळा सिडकोच्या इडब्ल्यूएस आणि एलआयजी स्कीमच्या माध्यमातून चालविली जात आहे. प्रकल्पग्रस्त विश्वस्त मंडळाने सदरहू शाळेकरिता एका ज्युनिअर कॉलेजची मागणी केल्यामुळे सदरहू परिसरात एक कनिष्ठ महाविद्यालय सुरू करण्याकरिता सिडको प्रशासनाने त्यांच्याकडे असलेल्या शंभर टक्के अधिकाराचा वापर केलेला होता. पात्रता निकषही पूर्वी सिडको प्रशासनच निश्चित करित होते, त्याचप्रमाणे गरजेप्रमाणे त्यामध्ये बदल करण्याचे कामही सिडको प्रशासनच प्रसंगानुसार करित होते. या परिसरामध्ये नवीन भूखंडावर महाविद्यालयाकरिता परवानगी देण्याचा सावध निर्णयही सामाजिक सुविधा समितीच्या अहवालानंतर सिडको प्रशासनाकडून घेण्यात आला होता.

श्रमिक शिक्षण मंडळ ही प्रकल्पग्रस्त व्यक्तींनी स्थापन केलेली संस्था आहे. ही शाळा आजूबाजूच्या गावातील अल्प उत्पन्न गट, प्रकल्पग्रस्त, दारिद्र्यपेखालील लोकांच्या मुलांची शैक्षणिक गरज भागवित आहे.

या शाळेला शिक्षण विभागाने मान्यता दिली होती. या संस्थेस अनुदानदेखील मिळत होते. सदर शाळेकडून मराठी माध्यमाकरिता आकारले जाणारे शुल्क शासन नियमाप्रमाणे असून इंग्रजी माध्यमाकरिता ते नाममात्र आहे. तसेच कंपनीच्या मूल्यनिर्धारण व विनियोग धोरणानुसार प्राथमिक, माध्यमिक तसेच, कनिष्ठ महाविद्यालये सुरू करण्याकरिता निर्धारित दराच्या दहा टक्के सवलतीच्या दराने जमिनीचे वाटप करण्यात येते.

सदरहू प्रकल्पग्रस्त विश्वस्त मंडळ शाळेच्या भूखंडाचे पैसे देण्यामध्ये कसूरदार होते. तरीही जुनी वसूली न करता नवीन भूखंड महाविद्यालयाकरिता त्यांना देण्यात आला. यामध्ये शासनाच्या महसूलाचे व सिडकोचे किती व कसे नुकसान झाले या भूखंडाकरिता या शाळे व्यतिरिक्त इतर १३ लोकांची प्रतिक्षा यादी होती. सदरहू शाळेमध्ये खरोखरच गोरगरीब, प्रकल्पग्रस्त, दारिद्र्यरेषेखालील लोकांची मुले शिकत आहेत का तसेच, त्या शाळांमध्ये अशा मुलांना प्राधान्य दिले जाते का तसेच, या शाळेमध्ये मराठी माध्यमातून शिकविले जाते का, विश्वस्त मंडळाने जर नियमांचे उल्लंघन केले असेल तर त्यांच्यावर कारवाई होणे आवश्यक आहे. डीपीसीचे पैसे न दिले गेल्यामुळे सिडकोचे जे नुकसान झालेले आहे, त्या दृष्टीने सिडको कोणती पावले उचलणार आहे. त्यावेळी सिडको प्रशासनाने या परिसरामध्ये शाळेसमवेत तेथील मुलांकरिता महाविद्यालय सुरू करण्याचा जो सावध निर्णय घेतलेला आहे, त्या निर्णयाची पडताळणी करून त्यासंबंधीची माहिती समितीला सादर करण्यात यावी. असे समितीने सूचित केले.

यावर महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी असे नमूद केले की, श्रमिक शिक्षण संस्थेकडून येणे असलेल्या रकमेत वार्षिक समान हप्ता व विलंबशुल्काचा समावेश आहे. संस्थेकडून येणे असलेल्या रकमेची शहानिशा करून शिल्लक रक्कम असल्यास ती संस्थेकडून वसूल करण्याच्या सूचना सिडकोस करण्यात आलेल्या आहेत. सदरहू प्रकल्पग्रस्त विश्वस्त मंडळाने शाळेच्या भूखंडाचे पैसे हप्त्यांमध्ये देण्याचे कबूल केले होते. शाळेच्या विश्वस्त मंडळाने केवळ दोन हप्ते सलग भरले नंतरचे हप्ते सोळाव्या महिन्यांमध्ये एकदाच भरले होते. दरम्यानच्या कालावधीमध्ये सिडकोने शासनाच्या मान्यतेने एक योजना (स्कीम) आणली होती. ज्यांनी एकाच वेळी मूळ मुद्दल रक्कम भरली तर त्यांचा डीपीसी वेव्ह होईल. ज्यांनी विहित कालावधीनंतर मूळ मुद्दल भरली तर त्यांचा ५० टक्के डीपीसी वेव्ह होईल. शाळेने सोळाव्या महिन्यांमध्ये सर्व मुद्दल भरली. त्यामुळे त्यांचा ५० टक्के डीपीसी वेव्ह झाला होता. सदरहू डीपीसीचे पैसे सिडको प्रशासनाकडे आलेले नाहीत. सदरहू विश्वस्त मंडळाकडे आता डीपीसीच्या पेशांशिवाय सिडकोचे काहीही देणी शिल्लक नाहीत.

सदरहू प्रतिक्षा यादी नसून या भूखंडाकरिता १३ लोकांनी केवळ अर्ज केले होते. प्रकल्पग्रस्त विश्वस्त मंडळ नियमांची पूर्तता करित असल्यामुळे सदरहू भूखंड त्यांना त्यावेळी देण्यात आला होता. या शाळेमध्ये प्रकल्पग्रस्तांची मुले शिकत आहेत. यासंदर्भातील सर्व सविस्तर माहिती व इतर महत्त्वाच्या बाबींविषयीची माहिती समितीसमोर सादर करण्यात आली. सिडकोने अनेक मेडिकल शैक्षणिक संस्थांना प्लॉट्स दिलेले

आहेत. या प्लॉटसवर अनेक दिग्गजांच्या शिक्षण संस्था आहेत. असे प्लॉट्स देताना यासंस्थांमध्ये सिडकोने प्रकल्पग्रस्तांसाठी प्रवेशासाठी काही तरी टक्केवारी देण्याबाबत अट टाकली आहे काय असल्यास शाळांकडून या अटीचे पालन केले जाते काय, ज्या संस्थांमध्ये अशी अट नाही, त्या संस्था जर वाढीव एफएसआयसाठी आल्याच नाहीत, तर मग अशा परिस्थितीत सिडकोची काय भूमिका राहिल या समितीच्या प्रश्नास उत्तर देताना महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी माहिती दिली की, ५० ते ६० टक्के शाळांमध्ये अशी अट टाकलेली आहे. ज्या शाळांमध्ये अशी अट नाही अशांच्या बाबतीत ६ महिन्यांपूर्वी मंडळाच्या बैठकीत असा ठराव करण्यात आलेला आहे की, अशा शाळांनी जर वाढीव एफएसआयकरिता अर्ज केला तर, त्या वेळेस अशी अट घालण्यात येईल. बऱ्याचशा शाळांमध्ये प्रकल्पग्रस्त व सिडको यांना एकूण ५ टक्के आरक्षण असले पाहिजे या बाबतची अट आहे. परंतु, ज्या शाळांमध्ये अशी अट नाही, त्यांच्याकडून ही बाब पूर्ण करण्याकरिता बोर्डाचा ठराव करण्यात आला आहे. प्रकल्पग्रस्तांना ३ टक्के व सिडको कर्मचाऱ्यांना २ टक्के अशा प्रकारे एकूण ५ टक्के आरक्षण आहे.

याबाबत पुनर्विलोकन (review) करण्यात आले असून ज्या संस्था या अटीचे पालन करित नाहीत त्यांना नोटिसेस दिलेल्या आहेत. या बाबतची सर्व माहिती वेबसाईटवर दिलेली आहे. तसेच, प्राचार्यांची बैठक घेऊन या अटीचे पालन केले गेले नाही तर, कार्यवाही करण्यात येईल असे सांगण्यात आलेले आहे. तदवतच जोपर्यंत काही नवीन प्रकरण उत्पन्न होत नाही तोपर्यंत जुन्या कॉन्ट्रॅक्टमध्ये काही बदल करू शकत नाही. महामंडळाने सन २००८ पासून नवीन धोरण जाहीर केले असून त्यामध्ये अशा अटी लागू केल्या आहेत. मात्र ते धोरण नवीन प्रकरणांसाठी आहे.

यावर समितीने पुढे असेही विचारले की, अशा शाळांमध्ये खरेच प्रकल्पग्रस्तांच्या मुलांना आरक्षणाप्रमाणे प्रवेश मिळतो काय यावर महामंडळाचे सह व्यवस्थापकीय संचालक यांनी याची माहितीच त्यांच्यापैकी किती तरी लोकांना नसते की, मेडिकल, इंजिनियरिंग कॉलेजेस तसेच मोठमोठ्या शैक्षणिक संस्थांमध्येही आपल्या मुलांना आरक्षण उपलब्ध आहे. सिडकोने या बाबतची संपूर्ण माहिती वेबसाईटवर उपलब्ध करून दिलेली आहे. या बाबत सिडकोने प्रिन्सिपलची बैठकही घेतली होती. असा चर्चेचा समारोप करताना खुलासा केला.

२.५ अभिप्राय व शिफारस :—

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांनी लेखा परिक्षणाच्या वेळी महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाच्या कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ४.१.२ “ अपात्र संस्थेस भूखंडाचे वाटप ” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीला साक्ष घेताना असे दिसून आले की, साक्षीच्या वेळी काही शैक्षणिक संस्था आरक्षणाच्या अटीची पूर्तता एआयसीटीईच्या प्रमाणकांमध्ये बसत नाही म्हणून करित नाही. अशावेळेस व्यवस्थापन कोट्यामध्ये प्रकल्पग्रस्तांसाठी आरक्षण ठेवण्याबाबत शासनाने निर्णय घ्यावा

तसेच ज्या शाळांनी सिडको बरोबर करार केला आहे तेथे जर व्यवस्थापन कोटा असेल तर तो व्यवस्थापन कोटा कमी करून प्रकल्पग्रस्तांच्या मुलांना प्रवेश देण्याबाबत शासनाने निर्णय घ्यावा आणि संस्थांनी सिडकोच्या सूचनांप्रमाणे पूर्तता केली नाही तर दंडात्मक कारवाई करण्यात यावी व सदरहू संस्थेला बांधकामांना सिडकोने परवानगी देऊ नये तसेच व्यवस्थापन कोटा जर सिडकोच्या अधिकार कक्षेमध्ये असेल तर प्रकल्पग्रस्तांच्या मुलांकरिता संपूर्ण ५ टक्के जागा राखीव ठेवण्यात याव्यात तसेच सिडको प्रशासनाकडून अशा प्रकारची शिफारस शासनाला सादर करण्यात यावी.

याप्रकरणी केलेल्या कारवाईची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समिती शिफारस करीत आहे.

तीन-ठेकेदारास अनावश्यक फायदा :- (कंत्राट पूर्ण करण्यास झालेल्या विलंबाबद्दल नुकसान भरपाई वसूल न केल्याने कमी वसूल केल्याने ठेकेदारास रुपये १.४२ कोटींचा विनाकारण फायदा करून देण्यात आला).

३.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २००८-०९ च्या प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.२ मध्ये “ ठेकेदारास अनावश्यक फायदा ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, कंपनीद्वारा निविदांच्या माध्यमातून विविध कामांकरिता दिल्या जाणाऱ्या कंत्राटामध्ये काम पूर्ण करण्यात विलंब झाल्यास व त्याबद्दल कंत्राटदारांकडून नुकसानभरपाई वसूल करण्यासंबंधी सर्वसाधारणपणे अटी/शर्तींचा उल्लेख करण्यात येतो. कराराच्या अटीनुसार कंत्राटपूर्ण करण्याचा कालावधी सहा महिने ते दोन वर्षे व दोन वर्षांपेक्षा जास्त असलेल्या कंत्राटामध्ये कंत्राट किंमतीच्या अनुक्रमे एक टक्का ०.५ टक्का व ०.२५ टक्का प्रति आठवडा यादराने नुकसानभरपाई वसूल करण्याची तरतूद होती. वसूल करावयाच्या नुकसानभरपाईची कमाल मर्यादा करार किंमतीच्या १० टक्के, ७.५ टक्के व ५ टक्के किंवा मुख्य अभियंत्याने निर्धारित केलेली कमी रक्कम एवढी होती.

सन २००४-०५ ते २००६-०७ या कालावधीत कंपनीने रस्ते बांधकाम, सुधारणा, नाल्यांचे बांधकाम वगैरे कामांकरिता दिलेल्या दहा कंत्राटांच्या (कंत्राटांची रक्कम रुपये ३१.१४ कोटी) तपासणीत कंत्राटदारांकडून कामे पूर्ण करण्यात ३८ ते ७२ दिवसांचा विलंब झाल्याचे आढळून आले. कंत्राटातील तरतुदीनुसार कामे पूर्ण करण्यात झालेल्या विलंबापोटी निर्धारित टक्केवारीप्रमाणे रुपये १.४६ कोटी संबंधित ठेकेदारांकडून वसूली करावयास हवी होती. परंतु मुख्य अभियंत्याने नऊ कंत्राटामध्ये नुकसान भरपाईची रुपये ३.६५ लाख रुपयांपर्यंत कमी केली. अन्य एका कंत्राटामध्ये ६१ दिवसांच्या विलंबास ठेकेदार जबाबदार असून देखील त्याला रुपये १०.१७ लाखांची नुकसानभरपाई आकारण्यात आली नाही. दंडाची रक्कम कमी करतांना काम पूर्ण करण्यात झालेल्या दिरंगाईच्या कारणांत प्रामुख्याने जोरदार पाऊस व कंत्राटदाराकडून काम उशिरा सुरू करणे यांचा समावेश होता. परंतु कंत्राटामध्ये काम पूर्ण करण्याकरिता निश्चित केलेल्या कालावधीमध्ये पावसाळ्याचा समावेश केलेला होता. तसेच कंपनीने झालेला विलंब व आकारावयाचा दंड

यांचे परस्परांशी प्रमाण पण नक्की केले नव्हते. त्यामुळे १० कंत्राटामध्ये ठेकेदारांना रुपये १.४२ कोटीचा अनावश्यक फायदा करून देण्यात आला होता.

कंत्राटामध्ये नमूद केलेल्या दंडाची रक्कम कमी व माफ करण्यासाठी दिलेल्या ऐच्छिक अधिकारांचा वापर करतांना पारदर्शकता व औचित्य या तत्वांचा अवलंब केला जातो हे पाहण्यासाठी कंपनीने दंड आकारतेवेळी नियंत्रण करता येण्याजोग्या कारणांचा समावेश असलेली निश्चित प्रमाणपद्धती विकसित (बेंचमार्क) करावी. करारातील तरतुदीनुसार दंडाची आकारणी/कमी करते वेळी यासंबंधात घेतलेल्या निर्णयाचे औचित्य निश्चित प्रमाणपद्धतीच्या आधारे ठरविता येईल

ही बाब शासन व कंपनीच्या निदर्शनास आणण्यात आली होती (जून,२००९) त्यांच्याकडून उत्तर मिळाले नव्हते. (डिसेंबर,२००९)

३.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी जापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, संबंधित ठेक्यांतर्गत हाती घेण्यात आलेली पायाभूत सुविधांची कामे घाऊकपणे पूर्ण करणे आवश्यक होते आणि तुकड्या-तुकड्यामध्ये विविध वैयक्तिक अनुसूचीने पूर्ण करावयाचे नव्हते वैयक्तिक ठेक्याच्या योग्यतेनुसार मुदत वाढ मंजूर करण्यात आली आणि सुधारित कालावधीमध्ये कामे पूर्ण करण्यात आली होती म्हणून सी.एफ.डी. खंड लागू होत नाही.

वैयक्तिक ठेक्यामधून कपात म्हणून आकारण्यात आलेली प्रतिकात्मक रक्कम म्हणजे मुदत वाढीच्या कारणाने दावा करण्यापासून ठेकेदारावर वचक बसावा म्हणून स्वेच्छेने उचललेले एक पाऊल आहे. मुदत वाढीमध्ये पूर्ण करण्यात आलेल्या कामामुळे महामंडळास कोणत्याही प्रकारचा आर्थिक तोटा झालेला नाही. सिडकोने जानेवारी,२००९ पासून कंत्राटाच्या सामान्य शर्तीमध्ये सुधारणा केलेली आहे आणि ही सुधारणा फिडीकच्या मानकावर आधारित आहे.

३.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, सिडकोने ठेक्यातील कामात झालेल्या विलंबाबाबत करारनाम्यातील तरतुदीनुसार नुकसानभरपाई ठेकेदाराकडून वसूल करणे आवश्यक आहे. हे म्हणणे योग्य आहे. मात्र प्रत्येक प्रकरणी गुणवत्तेवर सिडकोने निर्णय घेतला आहे. त्यामुळे तो मान्य करणे योग्य होईल.

३.४ समितीला नगरविकास विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १ जुलै,२०१५ रोजी नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव, तसेच महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणांमधील परिच्छेद क्र. ४.२ “ ठेकेदारास अनावश्यक फायदा ” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात समितीने विचारले असता यासंदर्भात महामंडळाच्या व्यवस्थापकीय संचालक यांनी असा खुलासा केला की, सदरहू कामाला विलंब लागल्याने नियमानुसार संबंधित ठेकेदाराकडून १.४६ कोटी रुपयांचा दंड वसूल

करणे क्रमप्राप्त होते. असे असतांनाही संबंधित ठेकेदाराकडून सिडको प्रशासनाने केवळ ३.६५ लाख रुपयांचा दंड वसूल केलेला आहे. या संदर्भात रेकॉर्ड तपासले असता कामाला विलंब झालेला आहे, ही वस्तुस्थिती आहे. परंतु यामध्ये अतिवृष्टी, सिमेंटचा अत्यल्प पुरवठा, अनधिकृत वाहनतळ पार्किंग, ऊर्जेचा तुटवडा अशी अनेक कारणे आढळून येतील. पूर्वी निर्धारित नुकसानभरपाई गणन करण्याचे सूत्र वेगळे होते (लिक्विडेटेड डॅमेज कॅल्युक्युलेट) अनेक बाबींमध्ये निर्णयावर अवलंबून रहावे लागत (डिस्क्रीशन) होते. आता मात्र सिडकोच्या बदललेल्या यंत्रणेमध्ये निर्णयावर अवलंबून रहावे लागत (डिस्क्रीशन) नाही, निर्धारित नुकसानभरपाई गणन करण्याच्या सूत्रा मध्येही बदल करण्यात आलेला आहे. त्यावेळी या प्रकरणांमध्ये सीएफडीही लावण्यात आलेली नव्हती. सदरहू काम हे ट्रोगागिरी येथील अंतर्गत रस्त्यांबाबतचे होते. रस्त्यांच्या कामाकरिता त्या काळामध्ये पुढीलप्रमाणे चार अडचणी आल्या होत्या, त्यामुळे ठेकेदाराला वेळेमध्ये काम पूर्ण करता आले नव्हते. अतिवृष्टी, अनधिकृत वाहनतळ, ऊर्जा तुटवडा, सिमेंट तुटवडा यामुळे विहित काम निश्चित वेळेवर पूर्ण करण्यात आलेले नाही. यामध्ये सीएफडी ५०,००० रुपये लावणे अपेक्षित होते.

३.५ अभिप्राय व शिफारस :-

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांनी लेखा परिक्षणाच्या वेळी महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाच्या कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ४.२ “ ठेकेदारास अनावश्यक फायदा ” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने साक्ष घेताना अधिकारी सेवानिवृत्तीला आले की, मनमानी निर्णय घेतात. त्यांनी असे करणे योग्य नाही. संबंधित ठेकेदारांकडून विहित कालावधीमध्ये काम पूर्ण न झाल्याचे सकृतदर्शनी निदर्शनास येऊन देखील तत्कालीन खाते प्रमुखांनी या संदर्भात कोणतीही कडक कारवाई केलेली नाही. तसेच सिडको प्रशासनाने दंडात्मक रक्कम रु. १.४६ कोटी वसूल न करता केवळ रु. ३.६५ लाख एवढी रक्कम वसूल केल्याचे दिसून येते, त्यामुळे नुकसानीस जबाबदार असणाऱ्या तत्कालीन संबंधित अधिकाऱ्यावर कारवाई करण्यात यावी व भविष्यात असे प्रकार पुन्हा घडू नयेत यासाठी संबंधित अधिकाऱ्यावर जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी, व भविष्यात असे प्रकार पुन्हा घडू नयेत म्हणून शासनाने/सिडकोने धोरणात्मक निर्णय घ्यावा व याप्रकरणी केलेल्या कारवाईची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

चार - जादा खर्च (निर्धारित कालावधीमध्ये निविदांना अंतिमरूप न दिल्यामुळे गिरीश एंटरप्राइजेस रुपये ३६.३९ लाखांचा खर्च करावा लागला) :-

४.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २००८-०९ च्या प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.३ मध्ये “ जादा खर्च ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, कंपनीने नेरुळ, बेलापूर व उरण या मार्गावर रुळ टाकण्याकरिता माती भरावाच्या अंदाजित

रुपये १.७४ कोटीच्या कामाकरिता निविदा मागविल्या होत्या (ऑगस्ट, २००४). एकूण आठ देकार प्राप्त झाले (नोव्हेंबर/डिसेंबर २००४). या निविदा ८ डिसेंबर, २००४ रोजी उघडण्यात आल्या गिरीश एंटरप्राइजेस यांनी सादर केलेला देकार अनुमानित खर्चाइतकाच म्हणजे रुपये १.७४ कोटी न्युनतम होता. हा देकार ४ मार्च, २००५ पर्यंत वैध होता. निविदा समितीने ८ फेब्रुवारी, २००५ रोजी म्हणजे अंतिम वैध तारखेपूर्वीच न्युनतम देकार प्रस्तुत करणाऱ्या निविदाकारास ठेका देण्याची शिफारस केली होती. तरी पण अंतिम वैध तारखेपूर्वी निविदांना अंतिम रूप दिले गेले नाही. देकाराची वैधता मूळ वैध तारखेच्या म्हणजे ४ मार्च, २००५ पलिकडे वाढविण्याची कंपनीची विनंती (१७ मार्च, २००५) न्युनतम निविदाकाराने फेटाळली (२१ मार्च, २००५).

कंपनीने सप्टेंबर, २००५ मध्ये पुन्हा निविदा बोलविल्या व एस. एन. नाईक अॅण्ड ब्रदर्स या न्युनतम निविदाकारांस काम प्रदान केले (फेब्रुवारी, २००६). ज्यांनी अनुमानित खर्चापेक्षा २५ टक्के अधिक किंमतीचा देकार दिला होता. सदरहू काम जानेवारी, २००७ मध्ये एकूण रुपये १.८२ कोटी खर्चून पूर्ण करण्यात आले. एकूण खर्चामध्ये कंत्राटाच्या करारातील तरतुदीप्रमाणे प्रस्तुत खर्चाच्या (रु. १.४६ कोटी) २५ टक्के वरकड रक्कम (लोडींग) समाविष्ट होती. अशा प्रकारे ऑगस्ट, २००४ मध्ये बोलविलेल्या निविदांमध्ये न्युनतम देकार सादर करणाऱ्या निविदाकारास ठेका न दिल्यामुळे कंपनीला कामाच्या एकूण किंमतीवर २५ टक्के म्हणजे रुपये ३६.३९ लाख अतिरिक्त खर्च करावा लागला.

व्यवस्थापनाने असे सांगितले (मार्च, २००९) की, प्राप्त झालेल्या न्युनतम देकारामध्ये काही त्रुटी होत्या पण निविदांना अंतिम रूप देताना वैध तारखेकडे दुर्लक्ष झाल्याचे मान्य केले. व्यवस्थापनाच्या खुलाश्यावरून कंपनीची कंत्राट व्यवस्थापन पद्धती त्रुटीपूर्ण असल्याचे दिसते कारण निविदा समितीने अंतिम वैध तारखेपूर्वीच आपली शिफारस करून देखील निविदांना निर्धारित समय सीमेत अंतिम रूप दिले गेले नाही. त्यामुळे कंपनीला पुन्हा दुसऱ्यांदा निविदा आमंत्रित कराव्या लागून रुपये ३६.३९ लाख रुपयांचा जास्तीचा खर्च करावा लागला.

निविदांना अंतिम रूप देण्यात झालेल्या विलंब तसेच वैध तारखेनंतर कामांचे ठेके देण्याच्या अशाच प्रकारच्या अन्य काही बाबी यापूर्वी पण भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरिक्षकांच्या ३१ मार्च २००७ ला संपलेल्या वर्षाच्या अहवालामध्ये परिच्छेद क्रमांक ४.२ व ४.३ मध्ये नमूद केल्या होत्या. आपल्या आर्थिक हितसंबंधाची जपवणूक करण्याकरिता तसेच हाती घेतलेले काम वेळेत पूर्ण होईल याची खातरजमा करण्याकरिता कंपनीस आपली कंत्राट व्यवस्थापन प्रणाली सुरळीत करावयास हवी. तसेच निविदा अंतिम करण्यात हयगय केल्यास संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करण्याकरिता यंत्रणा करावी (अकाऊंटॅबिलिटी मेकॅनिझम).

सदरहू बाब शासन व्यवस्थापनास कळविण्यात आली होती. (मार्च, २००९ यांच्याकडून उत्तर आले नव्हते (डिसेंबर, २००९).

४.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी जापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, सदर निविदा दस्तऐवजामध्ये दोन ठेका करायचा समावेश आहे तो म्हणजे सीए क्र.०७ आणि सीए.क्र. ०८ निविदा उघडल्यानंतर असे निदर्शनास आले की निविदाकारांनी सादर केलेल्या सीए क्र. ८ च्या बोलींमध्ये भरलेल्या अक्षरी व अंकी रकमेमध्ये फरक आहे. बोलींच्या स्वीकृतीविषयी कायदेशीर सल्ला घेण्यात आला आणी त्याला बराच काळ लागला. दिनांक २४ डिसेंबर २००४ रोजी निविदा समितीची सभा घेण्यात आली. या सभेमध्ये निविदा समितीचे असे स्पष्ट मत होते की, निविदा स्वीकृतीच्या वेळी योग्य पद्धत वापरली गेली नाही म्हणजेच सी.ए. क्र.०७ आणि सी. ए. क्र.०८ साठी एकच निविदा पुस्तिका न देता दोन वेगवेगळे निविदादस्त देणे आवश्यक होते.

भविष्यामध्ये अशी गोष्ट होऊ नये या उद्देशाने प्रत्येक निविदेसाठी स्वतंत्र निविदा दस्तऐवज तयार केले पाहिजे आणि निविदाकार प्रत्येक निविदेसाठी आपआपल्या वेगवेगळ्या निविदा सादर करतील.

योग्य पद्धत न अवलंबिल्यामुळे दुसऱ्या निविदेवर म्हणजे सी.ए.क्र. ०८ वर कायदेशीर सल्ला घेण्यास लागलेल्या कालावधीमुळे एका निविदेची म्हणजेच सी.ए. क्र. ०७ ची विधी ग्राह्य मुदत संपली. निविदेची विधी ग्राह्यता संपल्यामुळे निविदा देता आली नाही. सी.ए.क्र. ०८ च्या निविदेवर चर्चा करताना सी.ए. क्र. ०७ ची मुदत दुर्लक्षित केलेली दिसून येत आहे. ज्यामध्ये सी.ए.क्र. ०८ च्या बोलीमध्ये विसंगती होती. तथापि, या बाबीकडे जाणूनबुजून दुर्लक्ष केल्याचे दिसून येत नाही.

दिनांक ४ एप्रिल २००५ रोजी आयोजित केलेल्या निविदा समितीच्या सभेमध्ये तपशिलवार चर्चा करण्यात आली आणि चर्चेनंतर निविदा समितीने अशी शिफारस केली की, ही निविदा रद्द करावी व दुसरी निविदा मागविण्यात यावी.

दिनांक ५ डिसेंबर २००५ रोजी आयोजित केलेल्या निविदा समिती सभेमध्ये सदरहू कामासाठी म्हणजेच सी.ए.क्र. ०४ / सिडको / टीवसी अ.अ(टी.पी.-२)/२००५-०६ यासाठी प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांच्या कारणमिमांसेचे मूल्यमापन करण्यात आले त्यावेळी असे लक्षात आले की, एजन्सीने सादर केलेल्या अंदाजित किमतीवर (+) २५% एवढी बोली सुयोग्य व स्पर्धात्मक आहे. त्यामुळे काम योग्य दरात असल्याने ते प्रदान करण्यात आले. म्हणून लेखापरीक्षाद्वारे निर्देशित केल्याप्रमाणे रु. ३६.३९ लाखाची अतिरिक्त रक्कम खर्च झालेली दिसून येत नाही. त्यामुळे अशी विनंती करण्यात येते की, लेखापरीक्षण परीक्षणांतर्गत असलेल्या निविदा कायम करण्याबाबत झालेल्या विलंबामुळे रु. ३६.३९ लाख रुपयाचा अतिरिक्त खर्च हा परिच्छेद वगळण्याबाबत यावा.

निविदा व्यवस्थापनाची पद्धत साचेबंद करण्याच्या उद्देशाने सदर प्रस्ताव प्रस्तुत करण्यात येत आहे आणि योग्य पद्धत कायम करण्यात येत आहे.

४.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, दोन करारांबाबत एकच निविदा काढण्यात आली. सी.ए.नं.८ मध्ये काही तांत्रिक त्रुटी असल्याने सी.ए.नं.७ बाबत निविदा अंतिम करण्यात आली नाही.

सिडकोने या अनुषंगाने निविदा प्रक्रियेत त्रुटी राहू नयेत यासाठी उपाययोजना हाती घेतल्याचे नमूद केले आहे. मात्र सिडकोने केलेला खुलासा समर्थनीय नाही त्यामुळे झालेल्या नुकसानीबाबत संबंधितांविरुद्ध जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी.

४.४ समितीला नगरविकास विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १ जुलै २०१५ रोजी नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव, तसेच महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील परिच्छेद क्र. ४.३ “जादा खर्च” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात समितीने विचारले असता, महामंडळाच्या व्यवस्थापकीय संचालक यांनी खुलासा केला की, अर्थवर्कच्या कामाकरिता मागविलेलेल्या निविदेनुसार एकूण ८ देकार प्राप्त झाले होते. प्राप्त झालेल्या निविदा दिनांक ८ डिसेंबर २००४ रोजी उघडण्यात आल्या होत्या. त्यातील एक निविदा सममूल्य (अॅट पार) होती तर, दुसरी निविदा ५ टक्के अधिक आली होती. दोन्ही निविदा एकाच कंपनीने सादर केलेल्या होत्या. मात्र एका निविदेमध्ये भरलेल्या अक्षरी व अंकी रकमेमध्ये फरक होता. यामध्ये लाखाच्या ऐवजी हजार असा उल्लेख केला गेला होता. याबाबत विभागाने विधी विभागाकडून अभिमत मागविण्याकरिता प्रस्ताव विधी विभागाकडे दिनांक २४ फेब्रुवारी २००५ रोजी पाठविला होता. परंतु त्यावर चार महिन्यांच्या वर कालावधी लोटूनही विधी विभागाचे मत आलेले नाही. या निविदेपैकी सममूल्य निविदेसंदर्भातही चर्चा केली नाही. सदरहू निविदेची वैधता केवळ ९० दिवसांकरिताच होती. जुन्या निविदा वैध केल्यामुळे नवीन डीएसआर प्रमाणे नवीन निविदांना आमंत्रित केले गेले. नवीन निविदा जुन्या डीएसआरप्रमाणे ३६ टक्के अधिक होत्या नवीन निविदा ह्या जुन्या डीएसआरच्या २५ टक्क्यांनी अधिक असल्याने स्वीकारल्या गेल्या. सममूल्य निविदा (अॅट पार टॅंडर्स) त्यावेळी केवळ ५ टक्के अधिक होत्या. आठ महिन्यांनी या निविदा २५ टक्के अधिक गेल्या. सध्याच्या डीएसआरप्रमाणे निविदा अधिक आहेत. जुन्या डीएसआरप्रमाणे निविदा कमी आहेत. निविदाची वैधानिक मत वैधता त्यावेळी संपलेली होती.

४.५ अभिप्राय व शिफारस

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी लेखा परीक्षणाच्या वेळी महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाच्या कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ४.३ “जादा खर्च” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने साक्ष घेताना वेळेवर निविदा प्रक्रिया पार पडली असती तर केवळ ५ टक्के निविदा अधिक आली असती. सिडको प्रशासनाचे नुकसान टळले असते. यामुळे केवळ ५ टक्के नुकसान झाले असते. परंतु आठ महिन्यांनंतर टॅंडर प्रक्रिया पुन्हा पूर्ण करावी लागल्याने सिडको प्रशासनाचे जास्त नुकसान झालेले आहे. असे दिसून आले याबाबत सखोल चौकशी करण्यात यावी व त्यामध्ये अधिकारी/कर्मचारी दोषी आढळून आल्यास नियमानुसार त्यांच्याविरुद्ध योग्य ती कारवाई करण्यात यावी. व याप्रकरणी केलेल्या कारवाईची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

“ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ”

(सन २००९-२०१०)

पाच - खाजगी संस्थेला अदेय फायदा.—(कंपनीने स्पर्धात्मक बोली न मागवता व महाराष्ट्र शासनाच्या जाहिरात धोरणाचे उल्लंघन करून एका खाजगी संस्थेला कंत्राट प्रदान करण्यामुळे अदेय फायदा दिला होता व रु. १.४५ कोटीचा अतिरिक्त खर्च झाला होता).

५.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००९-१० च्या प्रकरण क्रमांक ३ मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१०- मध्ये “ खाजगी संस्थेला अदेय फायदा ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, झोपडपट्टी पुनर्वसन कार्यक्रमास गती प्राप्त व्हावी व समाजातील आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या लोकांची निवाऱ्याची व्यवस्था व्हावी म्हणून शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित (कंपनी) ची स्थापना करण्यात आली व त्यामार्फत गृहनिर्माण योजना राबविल्या जातात व मुंबई महानगर क्षेत्रामध्ये शहरी विभागात झोपडपट्टी पुनर्वसन केले जाते.

कंपनी वर्तमानपत्रांमध्ये इमारतीच्या बांधकाम व दुरुस्ती फ्लॅट्स, दुकाने, सदनिकांची विक्री व हस्तांतरणीय विकास हक्क (टीडीआर) विक्री यासाठी निविदा सूचना प्रसिद्ध करते. मार्च २००२ ते २०१० या कालावधीत कंपनीने १६० दैनिक वर्तमानपत्रांमध्ये ३३ निविदा सूचना प्रसिद्ध करण्यास दिल्या. सर्व निविदा सूचना एका खाजगी जाहिरात संस्थेमार्फत ट्रायस्टार कम्युनिकेशन प्रायव्हेट मर्यादित (टीसीपीएल) खुल्या कोटेशनच्या आधारावर देण्यात आल्या व कंपनीने जाहिरातीवर एकूण रु. १.५९ कोटी खर्च केला होता.

निविदा सूचनांच्या जाहिरातीच्या कामाच्या प्रदान करण्यासंबंधीच्या नोंदी तपासल्यावर (ऑगस्ट २००९) खालील अनियमितता आढळल्या :-

(१) ज्यामध्ये मागील कामांचा कमीत कमी अनुभव दर्शविला जाईल असे पात्रता व गुणवत्ता निकष जाहिरात संस्थेसाठी विनिर्दिष्टीत करण्यात आले नव्हते.

(२) संपूर्ण कालावधीमध्ये पारदर्शक बोली पद्धत अवलंबण्यात आली नव्हती. २६ वेळा केवळ तीन कोटेशन मागविले गेले व सात वेळा तर इतर कोटेशन न मागवताच केवळ टीसीपीएलच्या एका कोटेशन वरच काम देण्यात आले होते.

(३) दर वेळेस टीसीपीएल व अन्य दोन संस्थांकडून कोटेशन मागविले गेले. आमच्या असे निदर्शनास आले की, दर वेळेस तीनही संस्थांचे दर सारखे होते, परंतु टीसीपीएलने त्यावर दोन टक्क्यांची सुट दिल्यामुळे त्यांचे दर नेहमीच किमान होते.

(४) तुलनात्मक माहिती तक्ता कधीच बनविला गेला नाही व टीसीपीएलच्या दरांची योग्य शहानिशा व खातरजमा केल्याशिवाय त्यांना काम देण्यात येत होते.

(५) लेखापरीक्षणात कंपनीने मागविलेल्या १२ संस्थांच्या कोटेशनच्या तपासणीत असे दिसून आले की, मार्च, २००२ ते २०१० या कालावधीत २६ वेळेला १२ संस्थांनी जे कोटेशन दिले त्यात सेवा कर नोंदणी क्रमांक व प्रोप्रायटरचे नाव केवळ टीसीपीएलच्या कोटेशनवर होते व इतर कोटेशनवर काहीच माहिती नव्हती. आम्ही विक्रेत्याच्या माहितीबद्दल इतरही अनियमितता/अपूर्णपणा* पाहिला व त्यामुळे त्यांच्या खरेपणाबद्दल प्रश्न उदभवतो.

(६) महाराष्ट्र शासनाच्या जाहिरात धोरणात (मे, २००९) सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना मंजूर वर्तमानपत्रात मंजूर भावाने जाहिराती प्रसिद्ध करण्याचा अधिकार होता. तथापि, शासनाच्या असे निदर्शनास आले की हे जाहिरात धोरण सार्वजनिक उपक्रमांनी राबविले नव्हते व महाराष्ट्र शासनाने वर्तमानपत्रांच्या वाढीव उत्पादन निविष्टी किंमतींचा विचार करून त्यात ऑगस्ट, २००९ मध्ये बदल केला. जाहिरातीसाठीचे सर्वोच्च दर (मार्च, २०१०) रु १२५ प्रति कॉलम सेंटमीटर व रु. ३१ प्रति चौरस सेंटमीटर होते. हे धोरण सर्व सरकारी कंपन्यांना सक्तीने पाळावयाचे होते व त्यासंबंधीचे डीक्लेरेशन संबंधित विभागात द्यायचे होते.

कंपनीने महाराष्ट्र शासनाच्या धोरणाचे सतत उल्लंघन केले होते व टीसीपीएलला सरकारने मंजूर केलेले दरांपेक्षा कितीतरी उच्च दराने जाहिरातीचे काम दिले होते. सरकारने मंजूर केलेल्या दरानुसार कंपनीने काम दिले असते तर कंपनीचा रु. ०.१४ कोटी इतका खर्च झाला असता. त्याऐवजी कंपनीने रु. १.५९ कोटींचा एकूण खर्च केला व त्यामुळे रु. १.४५ कोटीचे अतिरिक्त खर्चाचा भार खाजगी संस्थेला अदेय लाभ दिल्यामुळे सोसावा लागला होता.

कंपनीचे उत्तर प्रलंबित होते. महाराष्ट्र शासनाने (नोव्हेंबर, २०१०) लेखा परीक्षणाच्या मद्याला दुजोरा दिला होता व कंपनीला यापुढे स्पर्धात्मक बोली प्रक्रिया वापरण्यासंबंधीचे निर्देश जारी केले होते.

याबाबत शिफारस करण्यात येते की कंपनीने औचित्य व पारदर्शक तत्वांचा वापर करावा व स्पर्धात्मक बोली प्रक्रियेमार्फत दरांची योग्यता ठरवावी व बोली प्रक्रियेत योग्य खबरदारी घ्यावी.

ही बाब व्यवस्थापनाला कळविण्यात (मे, २०१०) आली होती त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते. (डिसेंबर, २०१०).

* दोन प्रकरणाने पत्ते व दूरध्वनी नंबर अस्तित्वात नसणे दुसऱ्यांदा तेच पत्ते नंबर असणे (किनो सिंग ट्रक्स खाजगी मर्यादित व झेनीत ऑऊटडोअर खाजगी मर्यादित), सात प्रकरणांमध्ये दिलेले दूरध्वनी नंबर अस्तित्वात नव्हते (ग्लोबल अॅडव्हर्टाईजिंग, हेस पब्लिसिटी, रिफ्लेक्शन अॅडव्हर्टाईजिंग, अमित इंटरप्रायजेस,

हर्ष पब्लिसीटी, दीपक पब्लिसीटी, व अनिरुद्ध अॅडव्हरटाईजिंग) व तेच ते दूरध्वनी / फॅक्स नंबर असलेली चार प्रकरणे (किनो सिंग टूक्स खाजगी मर्यादित, झेनीत ऑऊटडोअर खाजगी मर्यादित, दि आर्ट अॅडव्हरटाईजिंग ब्युरो व ज्योती पब्लिसीटी).

५.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, (१) कंपनीच्या सुरुवातीच्या दिवसात संचालक मंडळाने जाहिरातदार अभिकरण संस्थांच्या संमत नामिकाप्रविष्टामध्ये मे. ट्राय कम्युनिकेशन्स प्रा.लि.या कंपनीचा अंतर्भाव होता व तो त्यावेळी घातलेल्या निकषांनुसार होता. ऑक्टोबर, १९९९ नंतर जाहिरातींच्या संख्येवर मर्यादा आल्याने नामिकाप्रविष्ट व निकष बदलण्याचे प्रयोजन वाटले नाही. ट्राय कम्युनिकेशन्सच्या जाहिरातदार संस्थेने कंपनीवर निष्ठा कायम ठेवत जेव्हा जेव्हा कंपनीला जाहिराती प्रसृत करण्याची गरज लागली तेव्हा तेव्हा त्यांनी जरी जाहिरातींच्या संख्या व कंपनीकडून मिळणारा व्यवसाय मर्यादित स्वरूपात होता तरीही त्यांनी दरपत्रक मागविताच सादर केले होते.

(२) जाहिरातीचे काम तसे त्यांना थेट न देता इतरांकडून सुद्धा दरपत्रिका मागविण्यात येत होत्या व कंपनीला काहीवेळा इतरांकडून प्रतिसाद मिळत होता. काहीवेळा तसा मिळाला नाही. विहित पद्धती अवलंबिल्यानंतर जर प्रतिसाद मिळाला नाही तर व्यवसायामध्ये वेळा साधणे अत्यंत निकडीचे असल्याने प्राप्त एकमेव प्रतिसादीत संस्थेला काम देण्यात आले.

(३) लेखापरीक्षण वस्तुस्थिती दर्शविते

(४) लेखा विभागासाठी अधिदान सूचना टिप्पणीमध्ये तौलनिक विवरणे देण्यात येते व त्यात दरांची चढती भाजणी नमूद करण्यात येऊन न्यूनतम बोलीदाराने निविदा मान्य केल्यावर त्याने केलेल्या कामाचे त्याप्रमाणे देय प्रदान करण्यात येते. मे. ट्राय कम्युनिकेशनचे दर त्या त्या वृत्तपत्राच्या दरपत्रकाप्रमाणे असतात कारण मे. ट्राय कम्युनिकेशन ही इंडियन न्यूजपेपर्स सोसायटी या वृत्तपत्र कंपनीच्या संस्थेची अधिकृत सभासद असून त्या संस्थेच्या नियमावलीनुसार सभासदांनी त्यांच्या ग्राहकांकडून वृत्तपत्रांच्या दरपत्रकाप्रमाणेच आकारणी करण्याचे बंधनकारक आहे. मे. ट्राय कम्युनिकेशन यांनी जाहिरातीसाठीच्या कलाकारी काम वा सामानासाठी वेगळी आकारणी केली नाही व बहुतेकवेळा देय रकमेतून दोन टक्क्यांपर्यंत सूट त्यांना वृत्तपत्रांकडून मिळणाऱ्या दलालीमधून देत आली आहे.

(५) अन्य जाहिरातदार अभिकरण संस्थेच्या बोली स्वीकारण्याची वेळच न आल्याने त्यांच्या बाबतीतील इतर माहिती जसे सेवा कर नोंदणी, आयकर स्थायी क्रमांक, विक्री कर नोंदणी क्रमांक इ. गोष्टींची तपासणी केली नाही आणि जर न्यूनतम बोलीमुळे त्यांची स्वीकृती करतेवेळी सदर अभिकरण संस्थांकडून या गोष्टी सादर करण्यासाठी अनिवार्य केल्या असल्या.

(६) शिपुप्रलि ही म्हाडाची प्रशाखा म्हणून अस्तित्वात आल्यावर म्हाडाच्या कार्यपद्धतीचे बहुतांशी अवलंब करते व आमच्या जाणकारीप्रमाणे म्हाडाकडे प्रस्थापित प्रसिद्ध व जनसंपर्क विभाग असून ते जाहिरातींसाठी थेट वृत्तपत्राच्या जाहिरात प्रसारण विभागाशी संपर्क साधतात. त्यांची त्याचप्रमाणे शिपुप्रलिच्या जाहिराती या केवळ एखाद्या अधिनियम तरतुदींच्या कार्यपालनासाठी नसून आम जनतेमधून लक्ष्य ग्राहकांसाठी असल्यामुळे अधिकोत्तम खप असलेल्या वृत्तपत्रात देणे गरजेचे असते. अशी वृत्तपत्रे माहिती व प्रसिद्धी संचालन यांच्या विहित दराने जाहिरात प्रसिद्ध करण्याची असमर्थता दाखवितात त्यांची नावे मा. व प्र. संचालयनाच्या वृत्तपत्रसूचिमध्ये नाहीत. तसेच या जाहिराती काही सर्वसाधारण विक्री प्रचालनासाठी नसून विशिष्ट प्रयोजनासाठीच असतात. की ज्यायोगे कंपनीला ठोस विक्री उत्पन्न मिळणार असते.

मे. ट्राय कम्युनिकेशन्स प्रसिद्धी करायच्या वृत्तपत्रांच्या दराप्रमाणे आकारणी करतात व तसे त्यांना इंडियन न्यूजपेपर्स सोसायटीच्या अधिकृत सभासद म्हणून करणे बंधनकारक आहे. जर अशा वृत्तपत्रांकडे संपर्क साधला तर पूर्ण तयार केलेल्या जाहिरातींचा तर्जुमाच ते स्वीकारतात. जाहिरातीकरिता आवश्यक असे कलाकृतीकरण वा सामान पुरवित नाहीत. मे. ट्राय कम्युनिकेशन्स ते पुरवितात व त्याकरिता अतिरिक्त आकारणी करत नाहीत. शिवाय ते देय रकमेवर २ टक्क्यांपर्यंतची सूट त्यांना वृत्तपत्रांकडून मिळणाऱ्या कमिशनमधून देतात.

माहिती व प्रसिद्धी संचालनालयाद्वारे जाहिरात प्रसारणीसाठी विहित कार्यपालन पद्धती ऑगस्ट २००९ च्या शासन निर्णयानुसार सक्तिने लागू झाले व त्यानंतर दरकोष्टक मार्च, २०१० पासून लागू झाले. त्यानंतर कंपनीने व्यायसायिक कामासाठी जाहिरात प्रसृत केली नाही. परंतु यापुढे त्याप्रमाणे कार्यपालन करण्यात येईल.

(७) विहित उच्चतम दरकोष्टक मार्च २०१० पासून लागू झाले आणि लेखापरीक्षणाने अभिकथित एकंदर रु. १.४५ कोटीचा अदेय लाभाची रक्कम कशी काढली हे नमूद केले नाही.

लेखापरीक्षणाने सदर प्रकरणी असा अदेय लाभ लेखापरीक्षणाच्या वेगवेगळ्या स्तरांवर वेगवेगळा दाखविला आहे. प्राथमिक लेखा परीक्षण आक्षेप (रु.१०२.६५ लाख) उप महालेखापालांकडून वास्तव परिस्थिती टिप्पणी रु. ५०.३४ लक्ष, प्रारूप परिच्छेद स्तर रु. ६५.७२ लक्ष आणि अंतिम अहवाल स्तर रु. १.४५ कोटी वास्तव परिस्थिती दर्शविण्यासाठी एकच निश्चित रक्कम धरून ठेवली नाही हे सुद्धा नमूद करावेसे वाटते.

वास्तविक कंपनीने मात्र असा कोणताही अदेय/अतिरिक्त लाभ सदर अभिकरण संस्थेला दिला नसल्याचे नमूद करायचे आहे.

(८) लेखापरिक्षण आक्षेप दि. १२ ऑगस्ट २००९ वर कंपनीचा प्रतिभोग दिला होता व तो महालेखापालांच्या कार्यालयात दि. ०३ डिसेंबर २००९ रोजी देण्यात आला होता. त्याची पोचपावती कंपनीकडे आहे.

दि. २५ मे २०१० रोजीच्या प्रारूप परिच्छेदावर कंपनीने गृहनिर्माण विभागास दि. २६ जुलै २०१० रोजीच्या (मराठी) पत्राद्वारे प्रतियोग दिला आहे.

आगामी काळात वाढीव कारभार लक्षात घेऊन जाहिराती प्रसूत करण्याचे धोरण आखण्यात येईल.

५.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, मुद्दा क्र. १,४,५ व ८ - या कंपनीच्या अभिप्रायाशी शासन सहमत आहे. व मुद्दा क्र. २ संदर्भात कंपनीने औचित्य व पारदर्शक तत्वाचा वापर करावा व स्पर्धात्मक बोली प्रक्रियेत दरांची योग्यता ठरवावी बोली प्रक्रियेत योग्य ती खबरदारी घेण्याबाबत कंपनीला दिनांक ८ नोव्हेंबर २०१० रोजी सूचना देण्यात आल्या आहेत त्याबाबत महालेखापाल यांनाही माहिती देण्यात आली आहे. तसेच मुद्दा क्र. ६ व ७ संदर्भात कंपनी ही म्हाडाची प्रशाखा म्हणून अस्तित्वात आल्यामुळे कंपनीने म्हाडाच्या कार्यपद्धतीचा अवलंब केला आहे. परंतु यापुढे जाहिरात देताना खबरदारी घेण्याबाबत कंपनीला दिनांक ८ नोव्हेंबर २०१० च्या पत्रान्वये कळविण्यात आले आहे.

उपरोक्त सर्व स्पष्टीकरण मान्य करण्यात यावे.

५.४ समितीला गृहनिर्माण विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प कंपनी मर्यादित यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक ८ सप्टेंबर २०१५ रोजी गृहनिर्माण विभागाचे प्रधान सचिव, तसेच शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादितचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील परिच्छेद क्र. ३.१० “खाजगी संस्थेला अदेय फायदा” याबाबत जाहिरात देण्यासंदर्भात शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्पाचे शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांचे उल्लंघन केलेले असून जाहिरातीसाठी तीन निविदा घ्यायच्या त्यातील एक निविदाधारकाकडून २ टक्के सूट द्यायची व त्या निविदाधारकाची निविदा मंजूर करून त्यास कंत्राट द्यायचे अशी कार्यपद्धती अवलंबिली असे त्यांनी आक्षेप घेतला होता, तसेच सर्व निविदा सूचना ट्रायस्टार कम्युनिकेशन प्रायव्हेट मर्यादित (टीसीपीएल) या एका खाजगी जाहिरात संस्थेमार्फत खुल्या कोटेशनच्या आधारावर देण्यात आल्या व सदर कंपनीने जाहिरातीवर एकूण रु. १.५९ कोटी खर्च केला आहे.

याबाबत खुलासा करताना म्हाडामधून या कंपनीची सन १९९८ मध्ये निर्मिती झाली. त्यानुसार दिनांक १९ नोव्हेंबर १९९८ रोजी कंपनीच्या संचालक मंडळाची बैठक झाली. या पहिल्या बैठकीमध्ये १४ जाहिरात कंपन्या एम्पॅनल कराव्यात, असेही ठरविण्यात आले. त्यानुसार सदर बैठकीत गृहनिर्माण विभागाचे सचिव, म्हाडा व एस.आर.अ.चे व्यवस्थापकीय संचालक यांची एक समिती गठीत करण्यात आली. या समितीसमोर

विविध जाहिरात कंपन्यांचे सादरीकरण झाले व त्यानुसार १४ जाहिरात कंपन्यांचे एम्पॅनलमेंट करण्यात आले. त्यानंतर पुन्हा दिनांक ११ सप्टेंबर २००० रोजी संचालक मंडळाची बैठक झाली व आणखी एका जाहिरात एजन्सीचा समावेश करण्यात आला. अशी माहिती व्यवस्थापकीय संचालकांनी समितीला दिली. त्यावर महालेखापालांनी घेतलेल्या आक्षेपानुसार शासनाची मार्गदर्शक तत्वे आल्यानंतर जाहिरातीसाठी स्पर्धात्मक कार्यपद्धती अवलंबावयाची होती. वेगवेगळ्या जाहिरात कंपन्यांकडून बोली मागवून जाहिरातीचे काम द्यावयास हवे होते. तथापि, कंपनीने ठोकळा पद्धत वापरल्याचे स्पष्ट दिसून येते. त्यापद्धतीनुसार तीन निविदा प्राप्त होत होत्या, त्यापैकी एक निविदाधारक २ टक्के सवलतीचे दर ऑफर करीत होता व त्यालाच ते काम मिळत होते, त्यामुळे पार्श्वभूमी काहीही असली तरी शासनाची मार्गदर्शक तत्वे आल्यानंतर त्यानुसार काम झालेले नाही, असे समितीने मत प्रतिपादन केले.

त्यावर व्यवस्थापकीय संचालकांनी महालेखापरीक्षकांच्या आक्षेपाशी सहमती व्यक्त करून, त्यांनी त्यावेळी कंपनीकडे एवढ्या प्रमाणात एम्पॅनल एजन्सीज होत्या. त्या कंपन्यांमध्ये स्पर्धा निर्माण करून, दर मागवून, जाहिरात द्यावयास हवी होती. तथापि, काही ठराविक एजन्सीकडून, म्हणजेच या यादीच्या बाहेरच्या एजन्सीकडून, दर घेऊन त्यांना जाहिराती देण्यात आल्या, ही वस्तुस्थिती त्यांनी साक्षीच्यावेळी मान्य केली. तसेच शासनाची मूळ मार्गदर्शक तत्वे दिनांक १ मे २००१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये निश्चित करण्यात आली होती. त्यामधील जोडपत्र “अ” च्या परिच्छेद ६ मध्ये शासनाची विविध महामंडळे, मंडळे, जिल्हा परिषदा, नगरपालिका, महानगरपालिका यांनी कशाप्रकारे जाहिरातीसंदर्भात कार्यवाही करावी, याचा उल्लेख केलेला आहे. त्यामध्ये असेही म्हटले आहे की, “वर्गीकृत जाहिरात, आणि दर्शनी जाहिरात शासनाच्या धोरणाप्रमाणेच दिली गेली पाहिजे.” तसेच, याअन्वये महामंडळाना वर्तमानपत्रांकडे परस्पर जाहिराती पाठविण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले होते. आणि तसे करीत असताना महामंडळांनी शासनाच्या वृत्तपत्रांची यादी वापरावयाची होती व शासनाने ठरविलेल्या दराप्रमाणे जाहिरात द्यावयाची होती. असा समिती पुढे खुलासा केला.

समितीने त्यावर शासनाच्या याच मार्गदर्शक तत्वांचे उल्लंघन झालेले आहे. हे स्पष्ट करून एकदा पॅनलसाठी पात्रता निश्चित झाल्यानंतर पुन्हा बाहेरच्या लोकांना घेतले गेले. केवळ तीन निविदांमध्ये निर्णय घेण्यात आला. तिन्ही निविदांचे दर सारखे असताना एका निविदाधारकाने २ टक्क्यांचा सवलतीचा दर दिल्यामुळे त्यालाच काम देण्यात आले. शासनाची मार्गदर्शक तत्वे आल्यानंतर देखील त्यांचे उल्लंघन झालेले आहे, त्यामुळे कंपनीचे नुकसान झाले असल्याने संबंधितांविरुद्ध कारवाई करून तसेच शासनाचे झालेले नुकसान भरून काढण्याबाबत मागितलेल्या स्पष्टीकरणावर खुलासा करतांना, उल्लंघन झाल्याची बाब व्यवस्थापकीय संचालकांनी मान्य करून सन २०१० पासून शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसारच कार्यवाही करण्यात येत असल्याचे तसेच महालेखापरीक्षकांनी शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्पाने दिलेल्या

जाहिरातीच्या दरांची एमएसआरडीसीने टाईम्स ऑफ इंडियाला दिलेल्या जाहिरात दरांशी तुलना केलेली आहे. टाईम्स ऑफ इंडियाने सवलतीच्या धोरणाअंतर्गत एमएसआरडीसीला जाहिरात दर देऊ केलेले आहेत. ज्या कंपन्यांकडून वारंवार जाहिराती दिल्या जातात, ज्या जाहिरातींची संख्या जास्त असते, जे अधिक व्यवसाय मिळवून देतात, अशा कंपन्यांसाठी टाईम्स ऑफ इंडियाचे सवलतीचे धोरण आहे व त्यानुसार ते त्या कंपन्यांना सवलतीचे दर देऊ करीत असतात. असा समितीसमोर खुलासा केला. तसेच शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्पाने शासकीय दरानुसार जाहिरात द्यावयास हवी होती. परंतु, शासकीय दर सवलतीच्या दरापेक्षा थोडेफार जास्त असू शकतात. तीनच लोकांकडून निविदा घेण्यात आल्या, त्यामध्ये पारदर्शकता नव्हती, त्यामुळे एकाच कंपनीला वारंवार काम मिळाले, हे मान्य करून महालेखापरीक्षकांनी दरांची तुलना करीत असताना ती शासन दराशी करावयास हवी होती. मात्र, त्यांनी ती कंपनीने यापूर्वी सांगितल्याप्रमाणे सवलतीच्या दराशी केली आहे. आणि ही सर्व आकडेवारी व्यवस्थापकीय संचालकांनी समितीसमोर ठेवण्याची तयारी दर्शविली.

समितीने माहितीप्रमाणे महालेखापरीक्षकांनी शासनाच्या दराशीच आपल्या दरांची तुलना केलेली आपले दर कम्पेअर केलेले आहे. परंतु, कंपनीकडून त्यांच्याकडे कोणतेही स्पष्टीकरण गेलेले नाही. तथापि, आता कंपनी समितीसमोर हे स्पष्टीकरण देत आहे या समितीच्या आक्षेपावर कंपनीच्या व्यवस्थापकीय संचालकांनी, शासनाच्या निकषानुसार पर स्क्वेअर कॉलम सेंटिमीटर अनुसार जाहिरातीच्या दराची गणना करावी, हा निकष दिनांक ३१ ऑगस्ट २००९ च्या शासन निर्णयानुसार बदलण्यात आला. नवीन निकषानुसार ही गणना स्क्वेअर सेंटिमीटर प्रमाणे करावयाची आहे. हा निकष येण्यापूर्वी या जाहिराती देण्यात आल्या आहेत. तसेच लेखापरीक्षकांनी नुकसान झालेली रक्कम प्रत्येक टप्प्यावर वेगवेगळी दाखविलेली आहे. प्राथमिक लेखापरीक्षण आक्षेपात हे नुकसान १०२.६५ लक्ष रुपयांचे दाखविण्यात आले होते. उप महालेखापालांकडून वास्तव परिस्थिती टिप्पणीत हेच नुकसान ५०.३४ लक्ष रुपये, प्रारूप परिच्छेदात ६५.७२ लक्ष रुपये आणि अंतिम अहवालात १.४५ कोटी रुपये नुकसान झाल्याचे दर्शविण्यात आले आहे. तथापि, कंपनीला १ मे २००९ च्या शासन निर्णयाप्रमाणे वृत्तपत्रांना थेट जाहिरात देण्याचे अधिकार होते. त्यावेळी कॉलम सेंटिमीटर पद्धतीनेच दर निश्चित होत होता. असा खुलासा करून या जाहिराती शासन दरानुसार दिल्या गेल्या असत्या तर किती खर्च झाला असता आणि आता किती खर्च झाला आहे, याबाबतची तुलनात्मक माहिती सादर करण्याची इच्छा त्यांनी व्यक्त केली. साक्षीच्या समारोप करताना महालेखाकारांनी नमूद केले की, एकाच एजन्सीला काम दिले गेले, हा विषय आहे. सुरुवातीला महामंडळाच्या स्तरावरून एमएसआरडीसीच्या दरांशी तुलना केली असली तरी अंतिमतः ते शासन दराशी तुलना केलेली आहे. त्यावर समितीने शेवटी नमूद केले की, शासनाचे दर हे मापदंड आहेत.

५.५ अभिप्राय व शिफारस :-

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००९-२०१० च्या हिशेबावरील (वाणिज्यिक) अहवालातील शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादितच्या कामकाजासंदर्भात “ **खाजगी संस्थेला अदेय फायदा** ” या शीर्षकाखाली परिच्छेद क्र. ३.१० बाबत केलेल्या परीक्षणाच्या वेळी नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने साक्ष घेतली साक्षीच्या वेळी शासनाने मंजूर केलेल्या दरानुसार कंपनीने काम दिले असते तर कंपनी रु. ०.१४ कोटी इतकाच खर्च झाला असता. त्याऐवजी कंपनीने रु. १.५९ कोटींचा एकूण खर्च केला व त्यामुळे रु. १.४५ कोटींचा अतिरिक्त खर्चाचा भार कंपनीवर पडला असा आक्षेप समितीकडून नोंदविण्यात आला होता तसेच शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांचे उल्लंघन आणि दर निश्चिती असेही दोन मुद्दे आहेत जाहिराती देण्यासंदर्भात शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्पाने शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांचे उल्लंघन केले आहे. जाहिरातीसाठी तीन निविदा घ्यायच्या, त्यामधील एका निविदाधारकाने २ टक्क्यांची सवलत द्यावयाची, त्या निविदाधारकाची निविदा महामंडळाने मंजूर करून त्यांनाच कंत्राट द्यायचे, अशी कार्यपद्धती अवलंबिल्याची बाब समितीसमोर आली आणि एकाच एजन्सीला काम दिले गेले आहे अशा प्रकारची कार्यपद्धती ही निदर्शनास येते. दर निश्चितीबाबत किती खर्च केला असता शासन दरानुसार किती खर्च झाला असता, आणि प्रत्यक्षात कंपनीने किती खर्च केला आहे, या तुलनात्मक बाबी आहेत. **कंपनीने स्पर्धा निर्माण करून जाहिराती द्यावयास हव्या होत्या. आणि याबाबतचे निर्णय महाव्यवस्थापक, पणन स्तरावर होत होते तथापि, त्यानुसार जाहिराती मंजूर केल्याचे दिसून येत नाही. या सर्व तपशीलवार बाबी महामंडळाने समितीला सादर कराव्यात. त्याचप्रमाणे शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांचा अवलंब करण्यात आला नाही, त्यामुळे कंपनीचे फार मोठे नुकसान झालेले आहे, आणि झालेले नुकसान भरून काढण्याबाबत महामंडळाने कोणता निर्णय घेतला आहे, याबाबतची माहिती ही समितीला सादर करावी तसेच याप्रकरणी जे जबाबदार अधिकारी आहेत त्यांच्यावर कारवाई करण्यात यावी. अशी समिती शिफारस करीत आहे.**

सन २०१० मध्ये म्हाडाचे नवीन धोरण तयार केले गेले, त्यावेळी असेच प्रकल्पन केले गेले की, गरिबांसाठी १ लाख घरे निर्माण केली जातील. याप्रकरणी समितीचे असे मत आहे की, शासनाने शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित कंपनी उभी केली आहे. शासनाची १००% विश्वासार्हता आहे. परंतु ही कंपनी इतर कंपन्यांपेक्षा अग्रेसर असली पाहिजे. या कंपनीला खाजगी स्पर्धकांप्रमाणे सुविधा पुरविता याव्यात यासाठी योग्य त्या उपाययोजना करण्यात याव्यात तसेच **कंपनीने ५ वर्षांत बेघर लोकांना घरे मिळतील यासाठी प्रयत्न करावेत, कारण अद्यापही लोक संक्रमण शिबिरात राहत आहेत. त्यासाठी काही नियमांमध्ये सवलत द्यावी लागेल, आणि काही नियम बदलावे लागतील या संदर्भात चांगली धोरणे आखणे गरजेचे आहे. कारण खाजगी विकासक जसे वर्षानुवर्षे लोकांना वेठीस धरतात ते प्रकार शासकीय कंपनीकडून होऊ नयेत याकरिता शासनाने धोरण निश्चित करावे अशी ही समिती शिफारस करीत आहे. उपरोक्त प्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी.**

“ मॅफको मर्यादित ”

(सन- २००९-२०१०)

सहा - चल व अचल मत्ताचे संरक्षण करण्यासाठीची अपर्याप्त व्यवस्था :- (मत्ताच्या नोंदीची अपर्याप्त परिरक्षा व मत्ताच्या विल्हेवाटीतील विलंब व मत्ताची भौतिक तपासणी न करणे).

६.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २००९-१० च्या प्रकरण क्रमांक ३ मधील परिच्छेद क्रमांक ३.१५- मध्ये “ चल व अचल मत्ताचे संरक्षण करण्यासाठीची अपर्याप्त व्यवस्था ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, मॅफको मर्यादितची (कंपनी) स्थापना २९ डिसेंबर १९७० रोजी मुख्यत्वाने शेती व शेतीविषयक गतिविधीचा आर्थिक व शास्त्रीय पद्धतीने विकास करण्यासाठी करण्यात आली होती. सतत होणाऱ्या, प्रचंड नुकसानीमुळे कंपनीने ऑगस्ट २००६ पासून सर्व काम थांबविले होते. कंपनीने २००८-०९ पर्यंत लेखे बनविले असून त्यांचे लेखापरीक्षण पण करण्यात आले आहे. कंपनीच्या नुकत्याच अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यांमध्ये (२००८-०९) कंपनीकडे एकूण रु. १०.२९ कोटींच्या मालमत्ता (अचल मालमत्ता रु. ३.७४ कोटी आणि चल संपत्ती रु. ६.५५ कोटी) असल्याचे दिसून आले.

आपल्या मालमत्तेवर चांगल्याप्रकारे नियंत्रण ठेवण्यासाठी कंपनीने प्रत्येक मालमत्तेची संपूर्ण व अद्ययावत नोंद ठेवावयास हवी. त्यासाठी वेळोवेळी मालमत्तांचे प्रत्यक्ष सत्यापन व मालमत्तेच्या संरक्षणासाठी व्यवस्था इत्यादी सारख्या अत्यावश्यक बाबींकडे ध्यान द्यावयास हवे. कंपनीद्वारा आपल्या मालमत्ता सुरक्षित ठेवण्यासाठी योजलेल्या उपायात तसेच त्याविषयातील नोंदी ठेवण्याच्या कामांत आढळलेल्या त्रुटी खाली नमूद करण्यात येत आहेत.

मालमत्ताविषयक दस्तऐवजांची अपूरी देखभाल

आम्हाला असे आढळून आले की, आपल्या मालमत्तेच्या संबंधातील अत्यंत महत्त्वपूर्ण माहिती विषयक योग्य व अद्ययावत दस्तऐवज नोंदी जसे की, मालमत्तेचे ठिकाण, मूळ किंमत, आतापर्यंतचा त्यावरचा घसारा, यंत्रसामुग्रीच्या तांत्रिक/अभियांत्रिकी नोंदी, ओळख क्रमांक इत्यादी ठेवले नव्हते. कंपनीने ठेवलेल्या मालमत्ताविषयक नोंदी नोव्हेंबर २००६ नंतर अद्ययावत करण्यात आलेल्या नाहीत.

मालमत्तांचे भौतिक सत्यापन

कंपनीच्या मालमत्तांचे शेवटचे भौतिक सत्यापन नोव्हेंबर २००६ मध्ये एकदा केल्यानंतर आजपर्यंत पुन्हा भौतिक सत्यापन करण्यात आलेले नाही. वेगवेगळ्या ठिकाणी असलेल्या चल व अचल मालमत्तांची पुरेशी माहिती कंपनीजवळ नव्हती.

व्यवस्थापनाने आपल्या उत्तरात (एप्रिल २०१०) ज्यास शासनाने सहमती दर्शविली होती, म्हटले (जून २०१०) होते की, कंपनीजवळ असलेली साहित्य सामुग्री खूप जुनी असल्याने खाजगी संस्थाकडून त्यांच्या भौतिक सत्यापनावर खर्च करणे काटकसरीचे ठरणार नाही. उत्तर स्विकार्य नाही कारण मालमत्तांची योग्य नोंद व दस्ताऐवज नसल्याचे तसेच भौतिक सत्यापनाच्या अभावी कंपनीने आपल्या आर्थिक विवरणात दर्शविलेल्या मालमत्ता खरोखरीच अस्तित्वात व कंपनीच्या ताब्यात असल्याचे लेखापरिक्षणात सिद्ध होत नाही.

कंपनीच्या माजी कर्मचाऱ्यांकडून निवासस्थाने रिक्त न करणे

कंपनीने सेवामुक्त केलेल्या १५ माजी कर्मचाऱ्यांना कंपनीने त्यांना दिलेली निवासस्थाने सेवामुक्त होऊन देखील परत घेतली नव्हती. शासनाने नोव्हेंबर २००८ कंपनीस ह्या १५ निवासस्थानांची एकूण विक्री किंमत रु. २.३१ कोटी एवढी कळविली होती. कंपनीने जानेवारी २००९, एप्रिल २००९ व मार्च २०१० मध्ये तीन नोटीसा देण्याव्यतिरिक्त काहीही कारवाई केली नव्हती. कंपनीने ह्या माजी कर्मचाऱ्यांकडून न घरांचे विक्री मूल्य वसूल केले, न जागा त्यांच्याकडून रिक्त करून घेतल्या होत्या.

व्यवस्थापनाने आपल्या उत्तरात (एप्रिल २०१०) ज्यास शासनाने सहमती दर्शविली होती. म्हटले (जून २०१०) होते की, माजी कर्मचाऱ्यांना निवासस्थानातून काढून टाकण्याची प्रक्रिया सुरू करण्यात आली असून प्रगती पथावर होती.

विनाउपयोग पडून राहिलेल्या मालमत्ता

वापरात नसलेल्या मालमत्तांच्या (यंत्रसामुग्री इत्यादी) योग्य देखभालीसाठी व सुरक्षेसाठी कंपनीने पुरेशा उपाययोजना करावयास हव्यात. परंतु वापरात नसलेल्या मालमत्तांच्या सुरक्षा, देखभालीसाठी कंपनीने कुठल्याही स्वरूपाची व्यवस्था केली नव्हती. यापूर्वीच सांगितल्याप्रमाणे नोव्हेंबर २००६ नंतर कंपनीने आपल्या कारखान्यातील यंत्रसामुग्रीचे भौतिक सत्यापन केलेले नव्हते. अशा उपाययोजनेच्या अभावी यंत्रसामुग्रीचे आणखीन नुकसान टाळण्यासाठी काहीही उपाय अंमलात आणले नव्हते.

महाराष्ट्र शासनाच्या उच्चाधिकार प्राप्त समितीने* कंपनीची निर्गुतवणूक करण्याचा व सिकॉमला मालमत्ताची विल्हेवाट लावण्यासाठी नोडल एजन्सी म्हणून नेमण्याचा निर्णय घेतला होता (ऑगस्ट २००६) परंतु जवळजवळ चार वर्षे उलटून गेल्यानंतर सुद्धा निर्गुतवणूकीची प्रक्रिया पूर्ण व्हावयाची होती (ऑक्टोबर २०१०) व्यवस्थापनाने आपल्या उत्तरात (एप्रिल २०१०) ज्यास शासनाने सहमती दर्शविली होती. म्हटले

*मालमत्ता विक्रीसाठी, अवसायनाची कृती व खाजगीकरण यासाठी नेमलेल्या उच्चाधिकार प्राप्त समितीचे अध्यक्ष मुख्य सचिव, अतिरिक्त मुख्य सचिव (वित्त), प्रधान सचिव (नियोजन, महसूल, विधी व न्याय विभाग) आणि व्यवस्थापकीय संचालक (सिकॉक) हे सदस्य व प्रधान (सुधारणा), वित्त विभागाचे सदस्य सचिव होते.

(जून,२०१०) होते की, बरीचशी यंत्रसामुग्री ३० वर्षापेक्षा अधिक जुनाट व अगोदरच कालबाह्य झाली असून भंगार म्हणून विकण्यात येणार होती. ह्या उत्तरावरून लेखापरीक्षणात उपस्थित केलेल्या मुद्यास बळकटीच मिळते की कंपनीने संपत्ती जुनाट व कालबाह्य न होण्याच्या दृष्टीने काहीच उपाययोजना केल्या नाहीत. त्याचप्रमाणे उत्तरात सिकॉमने मालमत्ता विल्हेवाटीसाठी काय कारवाई केली याविषयी मौन पाळण्यात आले आहे. कंपनी दरवर्षी अंदाजे रु. १०.०५ लाख रखवालीसाठी व रु. १४.५८ लाख कंत्राटी कर्मचाऱ्यांच्या मजुरीवर खर्च करीत होती. मालमत्तांची लवकर विल्हेवाट लावण्याच्या दृष्टीने वेळीच योग्य ती कारवाई केली असती तर हे खर्च टाळता आले असते. शिफारस करण्यात येते की, कंपनीने माजी कर्मचाऱ्यांच्या ताब्यात असलेल्या १५ घरांची विक्री करून पैसा वसुलीकरिता परिणामकारक पाऊले उचलावित किंवा ती घरे खालीकरून रिक्त ताबा घेऊन विकून टाकावीत व मालमत्तांची विल्हेवाट लावण्यासाठी त्वरीत कारवाई करावी व शासनाने कंपनीने कार्य गुंडाळण्याची प्रक्रिया ताबडतोब सुरू करावी.

६.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, **स्थिरमत्तांचे अपुरे/अयोग्य दस्तऐवज :-** प्रत्येक स्थिरमत्तांचे रजिस्टर प्रत्येक शाखेमध्ये ठेवलेले होते. खाजगीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये ही सर्व स्थिर मत्ता रजिस्टर्स मुख्य कार्यालयात आणून मॅफकोच्या इच्छुक/रस असणाऱ्या खरेदीदारांना बघता यावीत यासाठी अटा - रुमध्ये ठेवली होती. सन २००० पासून मॅफकोमध्ये स्वेच्छा निवृत्ती योजना लागू करण्यात आली होती. सन २००० ते २००६ या कालावधीमध्ये बरेच मॅफको कर्मचारी स्वेच्छानिवृत्ती योजने अंतर्गत सेवामुक्त करण्यात आल्याने दस्तऐवज पूर्ण करता आले नाहीत. मॅफको मर्यादितला अल्पशा सुचनेनंतर मिस्त्रीभवन मधील मुख्य कार्यालय रिकामे करून ताबा सोडावा लागला. वर नमूद केलेले दस्तऐवज/अढा मॅफकोच्या तुर्भे कारखान्यात हलवावा लागला. सन २०००-२००१ नंतर मॅफकोच्या स्थिरमत्तांमध्ये कुठलीही वाढ झालेली नाही असे या ठिकाणी नमूद करावेसे वाटते. त्यानंतर मॅफकोच्या खाजगीकरणाचे/निर्गुतवणुकीचे काम महाराष्ट्र शासनाची “ उच्चाधिकार समिती ” नियंत्रण करीत आहे. ह्या उच्चाधिकार समितीने मे. सिकॉम यांची निर्गुतवणुकीसाठी “ नोडल एजन्सी ” म्हणून नेमणूक केली आहे. मॅफकोचे खाजगीकरण “ असेट स्ट्रिपींग मेथड ” अन्वये करावे अशी शिफारस मे. सिकॉम यांनी केली व ती उच्चाधिकार समितीने स्विकारली यानंतर मॅफकोच्या सर्व शाखामधील स्थिरमत्ता तपासणीसाठी शासनमान्य स्वतंत्र मुल्यांककाची नेमणूक करण्यात आली. हे काम ऑक्टोबर/नोव्हेंबर २००६ मध्ये करण्यात आले आणि त्यांचा अहवाल मत्ता विक्रीसाठी उपयोगात आणण्यात येत आहे.

मत्ताची प्रत्यक्ष पडताळणी :- वर नमूद केल्याप्रमाणे मत्तांची तपासणी आणि मुल्यांकन ऑक्टोबर/ नोव्हेंबर,२००६ मध्ये केले होते. ३० वर्षापेक्षा जास्त जुन्या झालेल्या मत्तांचे पुन्हा मुल्यांकन करण्याची गरज नाही असे आम्हाला या ठिकाणी नमूद करावेसे वाटते. कारण या मत्ता गंजून व न वापरल्याने निरुपयोगी झालेल्या आहेत. या मत्ता “ जशा आहेत जिथे आहेत व किती आहेत ” या तत्वावर विक्री करण्याचा निर्णय झालेला असल्याने आम्हाला असे वाटते की “ मत्तांची प्रत्यक्ष पडताळणी व मुल्यांकन ” या बाबींवर खर्च करणे यथोचित वाटत नाही.

माजी कर्मचाऱ्यांच्या ताब्यातील कंपनीची निवासस्थाने :- शासनाने निश्चित केलेल्या मुल्यांकनास १५ निवासस्थाने माजी कर्मचाऱ्यांना विकत देण्याचा निर्णय महाराष्ट्र शासनाने घेतलेला आहे. हे मुल्यांकन या माजी कर्मचाऱ्यांना कळविलेले असून त्यांच्याकडून निवासस्थानाची पुर्ण रक्कम मॅफको मर्यादितला प्राप्त झालेली आहे. या निवासस्थानाची हस्तांतर प्रक्रिया प्रगतीपथावर आहे.

मत्तांचा गैरवापर :- फेब्रुवारी २००८ अखेरीस मॅफकोच्या सर्व कर्मचाऱ्यांना स्वेच्छानिवृत्ती योजने अंतर्गत सेवामुक्त केलेले आहे. विविध शाखांमध्ये असलेल्या मत्ता या बऱ्याच जुन्या असून अतिशय खराब झालेल्या आहेत. या मत्ता “ जशा आहेत-जिथे आहेत व किती आहेत ” या तत्वावर विकण्याचा प्रस्ताव आहे. ही परिस्थिती लक्षात घेता या मत्तांवर दुरुस्ती देखभाल इत्यादिवर खर्च करण्याची आवश्यकता नाही. २००६ पासून सुरू झालेल्या निर्गुतवणुकीच्या प्रक्रिये अंतर्गत खालील मत्ता विकण्यात आल्या आहेत.

अ.क्र.	विकण्यात आलेल्या मत्तांचा तपशील	प्राप्त झालेली रक्कम (रु. लाखात)
१	मॅफको कारखाना नांदेड	७००.०८
२	क्रॉफर्ड मार्केट बीडीएफ येथील यंत्रसामुग्री	२.९
३	पंतनगर घाटकोपर येथील यंत्रसामुग्री	०.४६
४	गोरेगांव येथील यंत्रसामुग्री	१.८
५	निवासस्थाने	५५०.३३
६	जमीन व इमारत सोडून तुर्भे कारखाना येथील सर्व मत्ता	१७.५१
७	जमीन व इमारत सोडून गोखले नगर पुणे कारखान्यातील सर्व मत्ता	२८
एकूण . .		१,३०९.०८

इतर ठिकाणच्या मत्तांच्या विक्रीबाबत कारवाई प्रगतीपथावर आहे. काही मत्तांच्या बाबतीत विविध न्यायालयात दावे प्रलंबित आहेत असे या ठिकाणी नमूद करावेसे वाटते. मत्तांच्या विक्रीबाबत होणारा विलंब हा अनिवार्य आहे.

६.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, महामंडळाने दिलेल्या अभिप्रायाशी शासन सहमत आहे.

६.४ समितीला वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि मॅफको मर्यादित यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १५ सप्टेंबर, २०१५ रोजी वित्त विभागाचे प्रधान सचिव, तथा प्रभारी व्यवस्थापकीय संचालक, मॅफको मर्यादित व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील **परिच्छेद क्र. ३.१५ “ चल व अचल मत्तांचे संरक्षण करण्यासाठीची**

अपर्याप्त व्यवस्था ” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात वित्त विभागाचे प्रधान सचिव तथा मॅफको मर्यादितचे प्रभारी व्यवस्थापकीय संचालकांनी समितीला मॅफको मर्यादितची थोडक्यात पार्श्वभूमी व मॅफको बंद करण्याची कारणे खालीलप्रमाणे नमूद केली.

मॅफकोची सन १९७० मध्ये कंपनी अॅक्ट नुसार नोंदणी झाली होती. सुरुवातीला शेती, शेती मालावर प्रक्रिया करणे, खतांचा पुरवठा करणे हा उद्योग खूप मागासलेला होता. त्या दृष्टीने महाराष्ट्र अॅग्री डेव्हलपमेंट फर्टिलायझर प्रमोशन कॉर्पोरेशन नावाची संस्था निर्माण करण्यात आली होती. त्यानंतर कृषी विभागाने महाराष्ट्र राज्य कृषी उद्योग महामंडळाची निर्मिती केली. परंतु, त्यांनी कृषि खतांचा मुख्य उद्योग घेतल्यामुळे मॅफकोने आपली कार्यक्षमता प्रक्रिया उद्योगाकडे वळविली. सुरुवातीला मॅफकोकडे गोठवलेले अन्न पदार्थ ही संकल्पना नव्हती. त्या शिवाय फळबागेचे उत्पादन असो किंवा दुध उत्पादन असो, कोंबडीचे मटण, डुकराचे मटण, शेळी-मेंढीचे मटण, म्हेशीचे मटण निर्यात होत होते. त्याचे गोठवून अन्न पदार्थ तयार करून पाठविणे त्याचे तंत्रज्ञान अभ्यासून त्याला व्यापारी तत्वावर आणून त्याद्वारे प्रत्यक्षात खाजगी क्षेत्राला या उद्योगामध्ये चालना मिळावी हा मुख्य उद्देश मॅफकोचा होता. मॅफकोने यंत्रे घेतली, बरेच कारखाने सुरू केले, तंत्रज्ञान आणले, प्रकल्प स्थापित केले आणि त्याचे पणन देखील करण्यात येत होते. शहरात बरेच मॅफको फार्मस अॅण्ड फुड्सचे स्टॉल दिसतात आणि ते अजूनही सुरू आहेत. अधिकृत विक्रेत्यामार्फत देशातील इतर भागातही पुरवठा करण्यात येत होता गोठवलेल्या अन्नाचा प्रकल्प फार लोकप्रिय होता. अशा प्रकारचे मॅफकोने अन्न प्रक्रिया, दूध प्रक्रिया, कुक्कुट प्रक्रिया यामध्ये पुढाकार घेतला आणि तंत्रज्ञान स्थापित केले, ही मॅफकोची पार्श्वभूमी होती.

त्यानंतर जसजसे हे तंत्रज्ञान खाजगी क्षेत्रात उपयोगात येऊ लागले, त्यामध्ये गुंतवणूक होऊ लागली तेव्हा शासनाने निर्णय घेतला की, यामध्ये भांडवली गुंतवणूक करावयाची नाही आणि खाजगी क्षेत्रातील उद्योगांना मदत करून त्यांच्या माध्यमातून या उद्योगाला चालना द्यायची त्या प्रमाणे सन २००६ मध्ये ज्यावेळी मॅफको बंद करण्याचा निर्णय झाला त्यावेळी मॅफकोची मालमत्ता पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय व पदुम विभागाकडे होती. परंतु, आता या मालमत्तेची विल्हेवाट लावण्यासाठी ती वित्त विभागाने ताब्यात घ्यावी. असा निर्णय घेण्यात आला तेव्हा पासून ही मालमत्ता वित्त विभागाकडे आली आणि मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चाधिकार समिती स्थापन करण्यात आली. त्यामुळे वित्त विभाग प्रमुख निर्णय घेत आहे. सध्या या संचालक मंडळात तीन जणांचा समावेश आहे. यापैकी वित्त विभागाचे अपर मुख्य सचिव हे अध्यक्ष आहेत. प्रधान सचिव (वित्तीय सुधारणा) तथा व्यवस्थापकीय संचालक आणि आणखी एक संचालक व वित्त विभागातील उप सचिव ही आहेत. या मालमत्तेची विल्हेवाट लावण्याबाबत संचालक मंडळ कार्यवाही करीत आहे.

मॅफकोने इतर सर्व मालमत्तांची अपखंडन पद्धतीमध्ये (स्ट्रिपिंग मेथड) जशी विक्री होते त्याप्रमाणे कार्यवाही करावयाची आहे सुरुवातीला उत्पादन केंद्रे होती. पुणे येथे मॅफकोचा कारखाना होता. तेथे फळे,

भाजीपाला आणि थोड्या प्रमाणात कुक्कुट उत्पादन आणि प्रक्रिया होती बोरीवली, तुर्भ आणि नांदेड येथे मांसाचे युनिट होते. पुणे-कोरेगांव येथे दूध, फळे आणि भाजीपाला यांचे युनिट होते. पुण्यातील गुलटेकडी आणि क्रॉफर्ड मार्केट येथे शीतगृह होते. या सर्व मालमत्तांचे सन २००६-०७ पर्यंतचे जी मालमत्ता नोंदवही होती ती आजही आपल्याकडे आहे. तेव्हापासून कोणतीही गुंतवणूक करण्यात आली नाही. लेखा आक्षेप आहे की, प्रत्येक वर्षी ते रजिस्टर अपडेट करावयाचे आहे. त्याचे घसारा मूल्य काढून मालमत्ता कमी करावयाची होती. परंतु, ही कार्यवाही झाली नव्हती. जी मालमत्ता होती त्यामध्ये कोणतीही नवीन गुंतवणूक करण्यात आली नाही. सिक्कॉमच्या मदतीने मालमत्तेची “ as is where is basis ” वर विल्हेवाट लावण्याचे काम करण्यात आले आहे. तसेच, मॅफकोतील कर्मचाऱ्यांना स्वेच्छानिवृत्ती योजना लागू करण्याचा दुसरा मुद्दा होता. या योजनेचा लाभ सर्व कर्मचाऱ्यांना दिलेला आहे. आता आपल्याकडे एकही कायम स्वरूपी कर्मचारी नाही. दस्तावेज अद्ययावत करणे, लेखा तयार करणे, ज्या मालमत्तेची विक्री झालेली आहे त्याचा पत्रव्यवहार करणे आणि शेवटपर्यंत परिसमापनाची कार्यवाही करण्यासाठी ७ कर्मचाऱ्यांची कंत्राटी पद्धतीने नेमणूक केली आहे. सन २०१३-१४ चा लेखा अहवाल विधिमंडळाला सादर झालेला आहे आणि दोन-चार दिवसापूर्वी सन २०१४-१५ चा लेखा बोर्डाकडून मंजूर करून घेतलेला आहे आणि लेखाच्या बाबतीत मॅफको अद्ययावत आहे.

तसेच, ज्या मालमत्ता भाड्याच्या आहेत आणि कंपनीची जी निवासस्थाने होती, त्यामध्ये कर्मचारी राहत होते. वाशी, नवी-मुंबई, व मुलुंड मुंबई येथे कंपनीची १५ निवासस्थाने होती. याबाबत शासन स्तरावर निर्णय होऊन जे कर्मचारी तेथे राहात होते त्यांना बाजारभावाप्रमाणे आणि मागील भाडे घेऊन शासनाच्या मंजूरीने निवासस्थाने देण्यात आली आहेत. आता मॅफकोकडे ४ प्रकारच्या मालमत्ता राहिलेल्या आहेत आणि त्यांच्या विल्हेवाटीसाठी मुख्य सचिवांना विनंती करण्यात आली असून उच्चाधिकार समितीच्या बैठकीची तारीख ठरविण्यात आल्यास नियोजन करण्यात येईल मॅफकोकडे तुर्भ येथे जमीन आणि इमारत आहे, ती १५,२०० स्क्वेअर मीटर इतकी आहे. ती जमीन सिडकोकडून लिजवर घेतली होती. याबाबत मॅफकोने सिडकोला अहवाल दिलेला आहे की, सिडकोने ती जमीन परत घ्यावी. तसेच मुख्य सचिवांनी दिलेल्या सल्ल्यानुसार आता या जमिनीची किंमत जास्त आहे, त्यामुळे मॅफकोने काही अधिमूल्य घेऊन ती रक्कम संसाधन म्हणून राज्य शासनाकडे जमा करू शकतो. त्यावेळी ५० कोटी रुपयांची मागणी करण्यात आली होती. या संदर्भात उच्चाधिकार समिती जो निर्णय घेईल त्याप्रमाणे जमीन परत करावयाची आहे. तसेच, वरळी डेअरी येथे कार्यालयासाठी वरळी डेअरीची जागा घेतली होती. ती जागा मॅफकोने त्यांना परत करण्याबाबत पत्रव्यवहार केलेला आहे. परंतु, त्यांनी ती जागा परत घेण्याबाबत कार्यवाही केलेली नाही. उच्चाधिकार समितीच्या बैठकीत सर्व विभागाचे संबंधित लोक येतील आणि याबाबत लवकर निर्णय होईल. तसेच, क्रॉफर्ड मार्केट येथील इमारतीमध्ये मॅफकोने ५-६ लोक बसतात, त्या इमारतीबाबत देखील निर्णय झाला होता की, ही जागा उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाला परत करावयाची आहे. त्याप्रमाणे मॅफको ही जागा उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाला देण्याच्या तयारीत आहे.

तसेच, सातारा येथील मॅफकोची जागा शासन निर्णयाप्रमाणे महसूल विभागाला प्रशासकीय इमारत बांधण्यासाठी परत केलेली आहे. शहरामध्ये मॅफकोची कृषी उत्पादने रास्त दरामध्ये विक्री करण्यासाठी दुकानांकरिता घेतलेल्या जागा जिल्हाधिकार्यांकडून, महानगरपालिकेकडून व सिडकोकडून लिजवर घेतल्या होत्या. सदर जागा लिजवर घेतल्या आणि व्हॅंडर्सना सब लिज करतांना त्यावेळी मेहनताना दिला होता. सदरचे स्टॉलधारक देखभाल दुरुस्ती करून स्वतः वीज बिल भरतात. मॅफकोने त्यासाठी पैसे खर्च केलेले नाहीत. मॅफकोला आजही प्रत्येक वर्षी त्या स्टॉलच्या भाड्यापोटी काही लाख रुपये मिळतात. आज त्यातून मॅफको कर्मचाऱ्यांचा पगार देते. मॅफकोला ५-७ लाख रुपये रकमेचे उत्पन्न आहे.

६.५ अभिप्राय व शिफारस :-

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांनी लेखा परिक्षणाच्या वेळी मॅफको मर्यादितच्या कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ३.१५ “चल व अचल मत्तांचे संरक्षण करण्यासाठीची अपर्याप्त व्यवस्था” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने साक्ष घेतली असता असे निदर्शनास आले की सन २००६ मध्ये मॅफको बंद होऊनही मॅफको मालमत्तेची विल्हेवाट लावू शकले नाही. बाजारपेठेत मॅफको ही एक ख्यातनाम कंपनी होती मॅफकोचे हिरवा वाटाणा, श्रीखंड, चीज, पनीर इत्यादी सुप्रसिद्ध कृषी उत्पादने असतानाही मॅफको बाजारपेठेत मागे पडण्याची कारणे स्पष्ट होत नाहीत. मॅफकोने बाजारपेठेत टिकून राहण्यासाठी नवीन गुंतवणूक विशेषतः भांडवली गुंतवणूक, विस्तारीकरण, आधुनिकीकरण, यासाठी गुंतवणूक करणे आवश्यक होते खाजगी उद्योग धंद्याप्रमाणे ज्यावेळी बाजारपेठेत एखाद्या कृषी उत्पादनाचे दर कमी होतात त्यावेळी त्या कृषी मालाचा साठा करून बाजारात तेजीच्या कालावधीत त्याच मालाची विक्री करता येऊ शकली असती तसेच ज्याप्रमाणे गुजरात राज्यात अमूल उद्योग समूह दुग्धव्यवसायामध्ये अग्रेसर राहून उच्चतम दर्जाचे व गुणवत्तापूर्ण दुग्ध पदार्थांची विक्री करीत आहे. त्याच धर्तीवर राज्यातील केवळ शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या शेतकऱ्यांना शेती पूरक व्यवसायाद्वारे स्वावलंबी बनविण्याचे ध्येय मॅफकोद्वारे साध्य झाले असते असे समितीचे मत आहे.

मॅफकोचे मुंबईत एकूण २५ स्टॉल्स आहेत. या सर्व स्टॉल्सचे ५.२३ लाख रुपये महिन्याला भाडे मिळते. हे २५ स्टॉल्स सबलीजवर देण्यात आलेले आहेत. प्रत्येक स्टॉलचे भाडे सरासरी २० हजार रुपये मिळते. ज्या परिसरात हे स्टॉल आहेत त्या परिसरात खाजगी जागांतील गाळ्यांच्या भाड्याचे दर यांचा तुलनात्मक अभ्यास करण्यात यावा, प्रत्येक स्टॉलचे क्षेत्रफळ वेगवेगळे असल्यामुळे त्याप्रमाणे भाड्याचे दर आकारण्यात यावे. मॅफकोतर्फे सदरहू स्टॉल्सची ऑनलाईन ई-निविदा काढण्यात यावी. तसेच मॅफकोकडे जे २५ स्टॉल्स आहेत त्यांची सर्व माहिती समितीला लेखी स्वरूपात देण्यात यावी. यासंदर्भात जिल्हाधिकारी व मुंबई महानगरपालिकेला जो पत्रव्यवहार करण्यात आला आहे त्याच्या प्रती आणि त्यांच्याकडून काही पत्र प्राप्त झाले असल्यास त्या पत्राची प्रत देखील समितीला उपलब्ध करून देण्यात यावी. हे स्टॉल आता कोणाकडे व किती वर्षांपासून आहेत यासंदर्भातील सविस्तर माहिती ज्या एरियात स्टॉल आहेत तेथील बाजारभाव किती आहे तसेच तेथील रेडीरेकनरचा दर किती आहे याची सविस्तर माहिती समितीला सादर करण्यात यावी. तसेच याप्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी.

“ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित ”

(सन- २०११-२०१२)

सात - प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने झालेले नुकसान :- (काम पूर्ण होण्याआधीच प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने कंपनीचे रु. ५२.७२ लाख व्याजाचे नुकसान झाले).

७.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ च्या प्रकरण क्रमांक ३ मधील परिच्छेद क्रमांक ३.११ मध्ये “ प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने झालेले नुकसान ” या संदर्भात महालेखाकारांनी पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले होते की, महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित (कंपनी) पोलीस दलाच्या वापरासाठी इमारत बांधण्याचे काम हाती घेते. ठेकेदारांसोबत केल्या जाणाऱ्या कराराच्या कलम १६ नुसार ठेकेदारांना काम पूर्ण केल्यावर पूर्ण केलेल्या कामाचा एकूण मूल्याच्या ९५ टक्के रक्कम व प्रतिधारण रक्कम संपूर्ण काम समाधानकारकरित्या पूर्ण केल्यानंतर द्यावयाची होती. ठेकेदारांचे मोठ्या प्रमाणावर पैसे अडकून राहत असल्याचे दिसून आल्यावर कंपनीने कराराच्या कलम १६ मध्ये दुरुस्ती केली (नोव्हेंबर, २००७) या दुरुस्तीप्रमाणे पाच टक्के रोखून धरलेली रक्कम एका आड एका रनिंग अकाऊंट बिलात द्यावयास मान्यता दिली. कंपनीस असे वाटले की, रोखून धरलेल्या रकमेमुळे ठेकेदारांच्या निधी उपलब्धतेवर विपरीत परिणाम होत असल्याने त्यांच्याकडून जास्त दराचे प्रस्ताव दिले जातात त्यानंतर कंपनीने चालू असलेल्या कंत्राटांना पण या दुरुस्तीचा फायदा करून देण्याचे ठरविले (जानेवारी, २००८) व १९ कंत्राटामध्ये जानेवारी, २००८ आणि सप्टेंबर २००९ दरम्यान रु. १०.४२ कोटी परत केले.

आमच्या असे निदर्शनास आले (ऑक्टोबर, २००९) की, कलम १६ मध्ये केलेल्या दुरुस्तीचा लाभ सध्या चालू असलेल्या कंत्राटांना पण देण्याचा निर्णय व्यवस्थापन / व्यवस्थापकीय संचालकांनी घेतला आणि रोखून ठेवलेल्या रकमा कंत्राटदारांना परत केल्याने होणाऱ्या आर्थिक परिणामांची संचालक मंडळास सखोल कल्पना न देता केवळ माहिती/टिपणीद्वारे अवगत केले. कंत्राटातील निर्धारित शर्ती/अटीचा भंग करून सर्व कामे पूर्ण होण्यापूर्वी रोखून धरलेल्या रकमा कंत्राटदारांस लवकर परत केल्याने कंपनीचे पाच टक्के दराने रु. ५२.७२ लाखांचे नुकसान झाले. तसेच कंत्राट दिल्यानंतर त्यातील अटी शिथिल करणे केंद्रीय सतर्कता आयोगाच्या मार्गदर्शक तत्वांच्या देखील विरुद्ध होते.

व्यवस्थापनाने असे म्हटले होते (जुलै, २०१२) की, प्रकल्प लवकर पूर्णत्वास जाण्याच्या दृष्टीने रोखून धरलेली रक्कम परत करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. व्यवस्थापनाचे उत्तर समर्थनीय नाही, कारण रोखून धरलेली रक्कम निविदापूर्व अट म्हणून कंत्राटदाराने दर नमूद करतांना विचारात घेतलेली असते. तसेच सर्व रक्कम कंत्राटदारास देऊन टाकल्यामुळे कंपनीस कंत्राटदारविरुद्ध कुठलेच संरक्षक उपाय उपलब्ध राहत नाही. रोखून धरलेली संपूर्ण रक्कम कंत्राटदारांना देऊन सुद्धा अपुऱ्या कर्मचारी / कामगारांचा वापर, बांधकाम साहित्याचा तुटवडा, स्थानिक अशांतता, मुसळधार पाऊस, कामाच्या आधी

ठरविलेल्या व्याप्तीमध्ये बदल, बांधकाम करावयाची जागा ताब्यात देण्यात उशीर यासारख्या रोखून धरलेल्या रकमेशी संबंध नसलेल्या कारणांमुळे रखडली होती. अशा प्रकारे चालू असलेल्या प्रकल्पांचा रोखून धरलेल्या रकमा कंत्राटदारांस परत केल्याने कंपनीस काहीच फायदा झाला नाही, कारण रोखून ठेवलेल्या रकमा कंत्राटदारांना परत करून सुद्धा चालू प्रकल्प निर्धारित वेळेच्या आत पूर्ण करण्याचे कंपनीचे उद्दिष्ट साध्य होऊ शकले नाही.

ही बाब शासनाला कळविण्यात (जून, २०१२) आली होती, त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते. (डिसेंबर, २०१२).

७.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित राज्य शासनाच्या पोलीस, तुरुंग, गृहरक्षक दल व नागरी संरक्षण विभागाच्या वापरासाठी गृहनिर्माण योजना तयार करून कार्यान्वित करते. निविदा प्रक्रिया पार पाडताना महामंडळ निविदा नमुना “ क ” मध्ये म्हणजेच टर्न की आधारे निविदा मागविते. टर्न की निविदा या ठोक स्वरूपाच्या निविदा असून त्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या सार्वजनिक बांधकाम विभागाद्वारे विहित करण्यात आलेला निविदा नमुना सर्वसाधारणपणे वापरण्यात येतो. परंतु पूर्वी महामंडळाची निविदा आणि सार्वजनिक बांधकाम विभागाने विहित केलेली निविदा यांतील काही निविदा अटी व शर्तीच्या कलमांमध्ये तफावत होती. महामंडळाकडून कंत्राटदारांबरोबर करण्यात येणाऱ्या कंत्राट करारनाम्यातील कठोर / कडक निविदा अटी शर्तीच्या कलमांबाबत कंत्राटदारांकडून तक्रारी केल्या गेल्या. प्रचलित निविदा अटी शर्तीच्या कलमांमुळे कंत्राटदारांची मोठी रक्कम महामंडळाकडे अडकून रहात असे. त्यामुळे प्रकल्प कार्यान्वयासाठीची कंत्राटदारांची निधी उपलब्धता (CashFlow) पुरवठा प्रतिकूलरित्या प्रभावित होतो. अशी भावना त्यामागे होती. बांधकामाच्या अंमलबजावणीमध्ये विलंब होणे. कंत्राटदाराने काम सोडून पळ काढणे यामागील कारणापैकी एक कारण प्रचलित निविदा अटी व शर्तीच्या कलमांचे कठोर / कडक स्वरूप हे होते. यामुळेच अनेक ठेकेदारांनी निविदा नमुना खरेदी करूनही निविदा न भरल्याचे सुद्धा आढळून आले.

२. महामंडळाच्या पूर्वीच्या प्रचलित कंत्राट करारनाम्यातील कठोर / कडक निविदा अटी व शर्तीच्या कलमांपैकी कलम १६ हे एक कलम होते. जुन्या कलम १६ च्या तरतुदीप्रमाणे महामंडळ कंत्राटदाराच्या प्रत्येक चालू लेखा देयकाच्या रकमेतून ५ टक्के रक्कम रोखून ठेवीत असे. सदर रोखून ठेवलेली ५ टक्के रक्कम संपूर्ण प्रकल्पाचे बांधकाम समाधानकारकरित्या पूर्ण झाल्यानंतर कंत्राटदारास अदा करण्यात येत असे. एकूण निविदा रकमेच्या तुलनेत रोखून ठेवलेली ५ टक्के रक्कम लक्षणीय असे. कालांतराने महामंडळाच्या लक्षात आले की, संपूर्ण प्रकल्पाचे बांधकाम समाधानकारकरित्या पूर्ण होईपर्यंत कंत्राटदारांची ५ टक्के रक्कम रोखून ठेवण्याच्या पद्धतीमुळे कंत्राटदारांकडील निधीची उपलब्धता (CashFlow) प्रतिकूलरित्या प्रभावित होत असून त्याचा अंतिम परिणाम कामाची प्रगती / वेग मंदावणे आणि भाववाढ फरकापोटी कंत्राटदारांना अतिरिक्त प्रदान करावे लागण्यात होत होता. याच पार्श्वभूमीवर उक्त आशयाच्या

मागण्या कंत्राटदारांकडून महामंडळाकडे केल्या गेल्या व कंत्राटदारांकडील निधीची उपलब्धता (CashFlow) वाढवून जलद गतीने कामे पूर्ण होण्यासाठी कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलमांबाबत पुनर्विचार करून त्यात सुलभता आणण्याची कंत्राटदारांकडून महामंडळास विनंती करण्यात आली.

३. महामंडळाच्या निविदेतील अटी व शर्तीची कलमे सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या आणि राज्य शासनाच्या इतर प्रमुख महामंडळाच्या निविदेतील अटी व शर्तीप्रमाणे समान करण्याच्या हेतूने महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळाच्या संचालक मंडळाने आपल्या दिनांक २३ फेब्रुवारी, २००७ रोजीच्या १७० व्या बैठकीत ठेकेदारांसाठी काम जलद गतीने पूर्ण करण्यासाठी प्रोत्साहन धोरण व प्रकल्पांस विलंब झाल्यास दंड धोरण सादर करण्याचे निर्देश व्यवस्थापनास दिले होते. संचालक मंडळाच्या सदर निर्देशांस अनुसरून महामंडळाच्या व्यवस्थापनाने कंत्राटकरार नाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांच्या संदर्भात सार्वजनिक बांधकाम विभाग, सिडको, एम.एम.आर.डी.ए., एम.एस.आर.डी.सी. इत्यादी संस्थांकडून अंगिकारण्यात आलेली पद्धत व रोखून ठेवण्यात आलेल्या रकमेचे प्रमाण या संदर्भात एक तुलनात्मक अभ्यास केला.

४. सदर अभ्यासाअंती असे आढळले की, महामंडळाच्या कंत्राटकरार नाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ मधील तरतुदींमध्ये सुधारणा/परिवर्तन करण्यासाठी समर्थनीय पार्श्वभूमी उपलब्ध आहे. अभ्यासाअंती आढळून आलेले निष्कर्ष संचालक मंडळाकडे संदर्भित करण्यात आले. तुलनात्मक अभ्यासाचे निष्कर्ष आणि दिनांक २२ जून, २००७ रोजी झालेल्या संचालक मंडळाच्या १७२ व्या बैठकीत झालेल्या कामकाजाच्या/चर्चेच्या आधारे कंत्राटकरारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलमांमध्ये महामंडळाच्या व्यवस्थापनाकडून योग्य ते बदल/सुधारणा करण्यात आली. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलमांमध्ये करण्यात आलेल्या सदर बदल/सुधारणांबाबत संचालक मंडळाच्या दिनांक १४ नोव्हेंबर २००७ रोजी झालेल्या १७४ व्या बैठकीत संचालक मंडळास अवगत करण्यात आले. या प्रमाणे सुधारीत धोरणाची अंमलबजावणी दिनांक १४ नोव्हेंबर २००७ पासून करण्यात आली.

५. अशा प्रकारे कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलमांमध्ये विचारपूर्वक बदल/सुधारणा करण्यात आल्या. सुधारणा करण्यात आलेल्या कलमांमध्ये कलम १६ देखील अंतर्भूत होते. सुधारीत कलम १६ च्या तरतुदींनुसार कंत्राटदारांच्या चालू लेखा देयकांतून रोखून ठेवण्यात आलेली ५ टक्के रक्कम एका आड एक पुढील देयकामध्ये मुक्त करण्याची कार्यपद्धती विहित करण्यात आली. कलम १६ मध्ये करण्यात आलेला बदल हा फक्त महामंडळाचे आर्थिक हित विचारात घेऊन करण्यात आला. जेणेकरून कंत्राटदारांकडून आकर्षक, व स्पर्धात्मक निविदा दर महामंडळास प्राप्त होतील आणि प्रकल्पांची बांधकामे जलदगतीने होतील अशी अपेक्षा या निर्णयामागे होती.

६. विधी सल्लागारांचा सल्ला घेऊन आणि दिनांक १६ जानेवारी २००८ रोजी संपन्न झालेल्या संचालक मंडळाच्या १७६ व्या बैठकीमध्ये संचालक मंडळास अवगत करून कंत्राट करारनाम्यातील कलम १६ मधील सुधारीत तरतुदी जानेवारी २००८ मध्ये प्रगतीपथावर असणाऱ्या प्रकल्पांच्या कंत्राट करारनाम्यांना देखील लागू करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. अशा रीतीने दिनांक १६ जानेवारी २००८ पासून विचारपूर्वक आणि उदात्त हेतूने सदर निर्णय भूतलक्षी प्रभावाने चालू प्रकल्पाना ही लागू करण्यात आला.

७. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ मधील सुधारणा प्रगतीपथावरील प्रकल्पांना लागू केल्यामुळे महामंडळास रु १०.४२ कोटी इतकी रक्कम मुक्त करावी लागली. सदर रु १०.४२ कोटी रक्कम दिनांक २५ जानेवारी २००८ ते २२ सप्टेंबर २००९ या कालावधीत मुक्त करण्यात आली. अशा प्रकारे पूर्ण रक्कमेचे वितरण टप्प्या टप्प्याने आणि छोट्या छोट्या संचात एकवीस महिन्यांच्या कालावधीत करण्यात आले.

८. ज्या अर्थी सदर महामंडळ पोलीसांसाठी गृहनिर्माण योजना तयार करून बांधकाम प्रकल्प कार्यान्वित करते त्याअर्थी कंत्राटदारांच्या सुरक्षा अनामत रकमा किंवा रोखून ठेवलेल्या रकमांवर व्याजाची कमाई करणे हा महामंडळाचा उद्देश नाही. अशाप्रकारच्या कंत्राटदारांच्या सुरक्षा अनामत रकमा व रोखून ठेवलेल्या रकमा महामंडळाचे स्वाभाविक दायित्व आहेत. सदर रकमा ह्या कंत्राटदारांच्या रकमा असून त्या परत करणे महामंडळास बंधनकारक आहे. या रकमा कंत्राटदारांना केव्हा परत करावयाच्या एवढाच फक्त मुद्दा आहे. त्यासाठी कंत्राटदार आणि महामंडळ यांच्यात झालेल्या कंत्राट करारनाम्यातील तरतुदींचा आधार घेतला जातो. कंत्राटदारांच्या ठेवी व रोखून ठेवलेल्या रकमांची गुंतवणूक करून त्यावर व्याजाची कमाई करणेबाबत महामंडळाने अपेक्षा ठेवलेली नाही.

९. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या सुधारीत कलम १६ ची अंमलबजावणी भूतलक्षी प्रभावाने केल्यामुळे मुक्त केलेल्या / प्रदान केलेल्या रकमांवर प्रधान महालेखापाल (लेखापरिक्षा -III) यांच्या कार्यालयाने ५ टक्के दराने व्याजाची परिगणना केलेली असून महामंडळास रु. ५२.७२ लाखाचे नुकसान सहन करावे लागल्याचा जो निष्कर्ष काढला आहे त्यास ठोस समर्थनीय आधार नाही. सर्व गृहितक काल्पनिक असून महामंडळास रु. ५२.७२ लाखाचे नुकसान सहन करावे लागले असे म्हणणे सत्य व अजिबात इष्ट ठरणार नाही.

१०. प्रगतीपथावरील प्रकल्प वेगाने पूर्ण करण्याच्या हेतूने कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या सुधारीत कलम १६ च्या तरतुदी प्रगतीपथावरील प्रकल्पांना भूतलक्षी प्रभावाने लागू करण्यात आल्या. परिणामतः प्रगतीपथावरील १९ प्रकल्पांपैकी ४ प्रकल्प वेळेत पूर्ण करण्यात आले व उर्वरित १५ प्रकल्पांच्या प्रगतीस चालना देणे महामंडळास शक्य झाले अन्यथा कंत्राटदारांकडील निधीच्या उपलब्धतेअभावी (Cash Flow) सदर १५ चालू प्रकल्पांचे काम ठेकेदारांकडून अधिक विलंबाने पूर्ण झाले असते.

११. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा / परिवर्तन केल्याचा नेमका काय परिणाम झाला हे बघण्यासाठी बदल करण्यापूर्वीच्या निविदा व बदल केल्यानंतरच्या निविदांचे विश्लेषण केल्यानंतर असे आढळले की, निविदा दर भरण्याच्या कंत्राटदारांच्या प्रवृत्तीमध्ये महत्त्वपूर्ण आणि सकारात्मक बदल दिसून आला. अटी व शर्तीच्या कलमांमध्ये सुधारणा केल्यानंतर निविदा किंमती अंदाजित दरापेक्षा कमी दराने भरण्याकडे कंत्राटदारांचा कल वाढल्याचे दिसून आले आहे. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा / परिवर्तन करण्यापूर्वी अंदाजित मूल्यापेक्षा कमी दराने निविदा भरण्याचे प्रमाण ३२ टक्के होते ते कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा / परिवर्तन केल्यानंतर ५१ टक्के इतके वाढले. कमी दराने निविदा भरण्याच्या प्रमाणात झालेली सदर वाढ लक्षणीय आहे.

१२. त्याचप्रमाणे कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा / परिवर्तन करण्यापूर्वी अंदाजित मूल्यापेक्षा जास्त दराने निविदा भरण्याचे प्रमाण ६८ टक्के होते ते कंत्राटकरार नाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा/ परिवर्तन केल्यानंतर ४९ टक्के इतके कमी झाले. जास्त दराने निविदा भरण्याच्या प्रमाणात झालेली सदर घट लक्षणीय आहे.

अशा प्रकारे कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा/परिवर्तन केल्याचा अतिशय सकारात्मक परिणाम महामंडळास पुढील काळात अनुभवास आला. त्याशिवाय प्रकल्प वेळेवर पूर्ण होण्याच्या प्रमाणांमध्ये लक्षणीय वाढ झालेली आहे. कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्येसुद्धा सुधारणा / परिवर्तन करण्यापूर्वी वेळेवर प्रकल्प पूर्ण होण्याचे प्रमाण ६३ टक्के होते ते कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा / परिवर्तन केल्यानंतर ७७ टक्के इतके वाढले. प्रकल्प वेळेवर पूर्ण झाल्यामुळे कंत्राटदारांना भाववाढ फरकापोटी रक्कम अदा करणे टाळणे शक्य झाले. त्यामुळे प्रकल्प खर्चात बचत झाली. अर्थात काही प्रकल्प कंत्राटदार आणि / किंवा महामंडळ यांच्या आवाक्याबाहेरील कारणांमुळे विलंबाने पूर्ण झाले याची देखील नोंद इथे घ्यावी लागेल.

कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा/ परिवर्तन करण्यापूर्वी आणि सुधारणा/परिवर्तन केल्यानंतर निविदांचा तुलनात्मक अभ्यास व त्याचे निष्कर्ष खालील तक्त्यात आपल्या अवलोकनार्थ व माहितीस्वत सादर करण्यात येत आहे. सदर (शा.म.मु.) एचबी १५३२—५ (७५०—१२-२०१५)

तुलनात्मक निष्कर्षावरून कंत्राट करारनाम्यातील अटी व शर्तीच्या कलम १६ व इतर कलमांमधील तरतुदींमध्ये सुधारणा/परिवर्तन केल्यामुळे सकारात्मक परिणाम दिसून आल्याचे स्पष्ट होते.

अ.क्र.	तपशील	कंत्राट करारनाम्यातील तरतुदींमध्ये बदल करण्यापूर्वीचे १९ प्रकल्प		कंत्राट करारनाम्यातील तरतुदींमध्ये बदल केल्यानंतरचे ३१ प्रकल्प	
		प्रकल्पाची संख्या	टक्केवारी	प्रकल्पाची संख्या	टक्केवारी
१	विहित वेळेत पूर्ण झालेले प्रकल्प	४	२१	०६	१९
२	दोन महिन्यांपर्यंत विलंब झालेले प्रकल्प	४	२१	०९	२९
३	सहा महिन्यांपर्यंत विलंब झालेले प्रकल्प	४	२१	०९	२९
४	सहा महिन्यांपेक्षा जास्त विलंब झालेले प्रकल्प.	७	३७	०७	२३
एकूण . .		१९	१००	३१	१००

अ.क्र.	तपशील	कंत्राट करारनाम्यातील तरतुदींमध्ये बदल करण्यापूर्वीचे (जानेवारी २००८ पूर्वीचे) १९ प्रकल्प		कंत्राट करारनाम्यातील तरतुदींमध्ये बदल केल्यानंतरचे (जानेवारी २००८ नंतरचे) ४१ प्रकल्प	
		अंदाजित मूल्यापेक्षा जास्तीची बोली प्राप्त झालेले प्रकल्प	अंदाजित मूल्यापेक्षा कमी बोली प्राप्त झालेले प्रकल्प	अंदाजित मूल्यापेक्षा जास्तीची बोली प्राप्त झालेले प्रकल्प	अंदाजित मूल्यापेक्षा कमी बोली प्राप्त झालेले प्रकल्प
१	एकूण निविदा	१३(६८%)	६(३२%)	२०(४९%)	२१(५१%)
२	निविदा अंदाजित किंमती पेक्षा १० टक्के कमी/जास्त रक्कम प्राप्त झाले.	निरंक	३(१५.७८%)	निरंक	४(९.७५%)

३	निविदा अंदाजित किंमती पेक्षा ५ टक्के ते ९.९९ टक्के जास्त दराने निविदा प्राप्त झाले.	७(३६.८४%)	१(५.२६%)	४(९.७५%)	०८(१९.५१%)
४	निविदा अंदाजित किंमती पेक्षा ५ टक्के ते ९.९९ टक्के कमी/ जास्त दराने निविदा प्राप्त झाले.	६(५१.५७%)	२(१०.५२%)	१६(३९.०२%)	०९(२१.९५%)
५	१० पेक्षा जास्त निविदा अर्जांची विक्री झालेले प्रकल्प.	२(५७.८९%)		२३ (५६.०९%)	

यास्तव विनंती करण्यात येते की, सदर परिच्छेदासंबंधातील महामंडळाने दिलेले स्पष्टीकरण मान्य करण्यात यावे.

७.३ याप्रकरणी शासनाने असे मत व्यक्त केले की, महामंडळाच्या अभिप्रायाशी शासन सहमत आहे.

७.४ समितीला गृह विभाग, महाराष्ट्र शासन आणि महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १ सप्टेंबर २०१५ रोजी गृह विभागाचे सचिव, तसेच महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादितचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी महालेखाकारांनी केलेल्या लेखापरीक्षणामधील परिच्छेद क्र. ३.११ “ प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने झालेले नुकसान ” याबाबत घेतलेल्या आक्षेपासंदर्भात समितीने ठेकेदाराने काम पूर्ण केल्यानंतर प्रतिधारण रक्कम त्याला देण्याची तरतूद करारात असताना कंपनीने करारातील कलमात नंतर दुरुस्ती केली व ५ टक्के प्रतिधारण रक्कम पुढील चालू देयकात देण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय महामंडळाने कशाच्या आधारावर घेतला आहे याबाबत विचारणा केली असता विभागीय सचिवांनी अशी माहिती दिली की, कराराची एकूण ३८ कलमे आहेत. त्यामधील कलम १६ प्रमाणे कंत्राटदाराने काम पूर्ण केल्यानंतर ९५ टक्के रक्कम अदा करावी व ५ टक्के रक्कम राखून ठेवावी, असे होते. परंतु, मोठ्या प्रमाणावर पैसे अडकून रहात असल्यामुळे उर्वरित ५ टक्के रक्कमही द्यावी, अशा प्रकारची मागणी कंत्राटदारांनी केल्यानंतर तत्कालीन कार्यकारी संचालकांनी असा विचार केला की, पुढील देयकात ५ टक्के रक्कम कंत्राटदारांना अदा करावी. त्यानुसार त्यांनी तो प्रस्ताव बोर्डाच्या दिनांक १४ नोव्हेंबर २००७ च्या बैठकीत ठेवला व बोर्डाने त्यास मान्यता दिली. त्याचप्रमाणे सन २००८ मध्ये बोर्डाने असाही निर्णय घेतला की, त्यावेळी १९ प्रकल्प सुरु होते, त्या सर्वांना हा बदल भूतलक्षी प्रभावाने लागू करावा. या बदलामुळे या १९ प्रकल्पांपैकी ४ प्रकल्प वेळेत पूर्ण करण्यात आले व उर्वरित १५ प्रकल्पांच्या प्रगतीस चालना देणे महामंडळास शक्य झाले. त्याचप्रमाणे असेही निदर्शनास आले की, हा बदल केल्यामुळे निविदा दर भरण्याच्या कंत्राटदारांच्या एचबी १५३२—५अ

प्रवृत्तीमध्ये महत्त्वपूर्ण व सकारात्मक बदल दिसून आला. यामुळे निविदा किंमती अंदाजित दरापेक्षा कमी दराने भरण्याकडे कंत्राटदारांचा कल वाढला. टक्केवारीमध्ये बघावयाचे झाल्यास कलमामध्ये सुधारणा करण्यापूर्वी अंदाजित मूल्यापेक्षा कमी दराने निविदा भरण्याचे प्रमाण ३२ टक्के होते व कलमात बदल केल्यानंतर ते प्रमाण ५१ टक्क्यांपर्यंत वाढले आहे. थोडक्यात म्हणजे, हा बदल केल्यामुळे मंडळाला प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष लाभ झाला आहे. आजही हीच कार्यपद्धती सुरु आहे. तसेच मंडळाने एमएमआरडीए आणि सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या कराराचा अभ्यास केला असता त्यांच्याकडेही अशा प्रकारची अट नाही, असे दिसून आले. यामुळे महामंडळाचा फायदाच झाला आहे.

यावर समितीने असे म्हणणे मांडले की, महामंडळाने भूतलक्षी प्रभावाने हा निर्णय घेण्याचे काही कारण नव्हते. कारण, ज्यांनी निविदेद्वारे व कराराद्वारे कामे स्विकारली आहेत त्यांना कराराच्या ५ टक्के प्रतिधारण रकमेच्या कलमाची पूर्ण जाणीव होती व त्यानुसार त्यांनी मंडळाकडे अडकून राहणाऱ्या ५ टक्के रकमेवरील व्याजाची गणना करून निविदा भरल्या होत्या. परंतु, निविदा स्विकारल्यानंतर, कामे सुरु झाल्यानंतर, करार झाल्यानंतर करारातील या महत्त्वपूर्ण अटीमध्ये आपण बदल केला व त्यांनाही तो बदल लागू केला. त्यामुळे मंडळाकडे अडकून राहणाऱ्या ५ टक्के रकमेवरील व्याज, जे त्यांनी निविदा दरात अंतर्भूत धरले होते, त्याचा त्यांना फायदा झाला. सन २००८ नंतर ज्यांनी निविदा भरल्या त्यांना महामंडळाने हा बदल लागू केला, जुन्या निविदाधारकांना फायदा देण्याची काहीही आवश्यकता नव्हती, जुन्या लोकांना फायदा देऊन मंडळाच्या होणाऱ्या नुकसानीकडे दुर्लक्ष का केले या रकमा जुन्या कंत्राटदारांना लवकर परत केल्यामुळे कंपनीचे ५ टक्के दराने ५२.७२ लक्ष रुपयांचे नुकसान झाले व कंत्राटदारांना तेवढ्याच रकमेचा फायदा झाला, कामे पूर्ण होण्याच्या प्रमाणात केवळ ८ टक्क्यांनी फरक पडला असला तरी मंडळाचे १० कोटी रुपयांचे नुकसान झाले आहे.

यावर खुलासा करताना विभागीय सचिवांनी कामे पूर्ण होण्याच्या दृष्टीने या बदलाचा फायदा झाला. अन्यथा, कामे रेंगाळली असती. कामे पूर्ण होण्याचे प्रमाण वाढले आहे. १० कोटी रुपये हे एकत्रित पेमेंट आहे. महालेखाकारांच्या मते ५२ लक्ष रुपयांचे नुकसान झाले आहे. १९ प्रकल्पांपैकी ८ टक्के प्रकल्प विहित वेळेत पूर्ण झाले. परंतु, बदल केला नसता आणि ही कामे रेंगाळली असती तर उर्वरित कामे पूर्ण करण्यास जास्त पैसे गेले असते. असे समितीसमोर स्पष्ट केले.

मंगळवार, दिनांक १ सप्टेंबर २०१५ रोजी महामंडळाने बैठकीमध्ये आश्वासित केलेली माहिती खालीलप्रमाणे आहे :-

(१) पोलीस गृहनिर्माण प्रकल्पांचे प्रशासकीय मान्यतेचे पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळास असलेले अधिकार, त्यांच्याकडून शासनाकडे घेण्याबाबतचा प्रस्ताव पोलीस महासंचालक व व्यवस्थापकीय

संचालक, महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित यांचेकडून दिनांक २४ नोव्हेंबर, २०११ अन्वये शासनास प्राप्त झालेला होता. सदर प्रस्तावामध्ये त्यांनी पुढील बाबी नमूद केलेल्या आहेत :-

(अ) पोलीस विभागातील बरेच घटकप्रमुख व काही वेळा पोलीस महासंचालक कार्यालय यांचेकडून अनेक प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देऊन काम हाती घ्यावे असे प्रस्ताव परस्पर या महामंडळ कार्यालयाकडे पाठविण्यात येतात.

(आ) सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडून प्रस्तावित कामाचे नकाशे व ढोबळ अंदाजपत्रक तयार करून योग्य मार्फतीने पोलीस महासंचालक कार्यालयास पाठवून पोलीस महासंचालक स्तरावर अशा सर्व प्रकारची प्राथमिकता व निकड ठरवून शासनाकडे प्रशासकीय मान्यतेसाठी प्रस्ताव सादर करणे आवश्यक आहे.

(इ) महामंडळाद्वारे फक्त ठेव तत्वावर कामे करण्यात येतात. प्रचलित पद्धतीनुसार नवीन बांधकामास प्रशासकीय मान्यता ही गृह विभागातर्फे देणे आवश्यक आहे.

उपरोक्त नमूद बाबींचा विचार करून शासन स्तरावर, महामंडळाकडे असलेले प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार काढून घेण्याचा निर्णय घेण्यात आला. त्या संदर्भात वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका, १९७८ भाग पहिला, उप विभाग (५)-महाराष्ट्र सार्वजनिक बांधकाम नियम पुस्तिका परिच्छेद १३४ अंतर्गत परिच्छेदाखाली प्रदान करण्यात आलेले वित्तीय अधिकाराच्या अ.क्र. १ मधील अट क्र.१० चा सुद्धा विचार करण्यात आला. सदर अट पुढीलप्रमाणे आहे :-

“ गेल्या तीन वर्षात उपलब्ध झालेल्या निधीच्या सरासरीच्या २५ टक्के पेक्षा जास्त किंमतीच्या प्रशासकीय मान्यता एका वर्षी देता येणार नाहीत ”.

या अनुषंगाने प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार शासनाकडे घेण्याचा निर्णय शासन स्तरावर म्हणजे मा. मंत्री (गृह) यांच्या मान्यतेने घेण्यात आला व दिनांक १५ फेब्रुवारी २०१२ अन्वये तसा शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला.

(२) सदर निर्णय शासन स्तरावर घेण्याच्या दरम्यान पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळाकडील प्रशासकीय मान्यता प्राप्त कामे व चालू असलेल्या कामांची माहिती पुढीलप्रमाणे आहे :-

अ. क्र.	सन	रक्कम रुपये लाखात
१.	सन २००८-०९	३८,९१६.५८
२.	सन २००९-१०	१७,०९३.७६
३.	सन २०१०-११	१८,४६३.४९
४.	सन २०११-१२	४१,८२५.२१
एकूण . .		१,१६,२९९.०४

तसेच महामंडळाकडे सन २०११-१२ मध्ये रुपये २०६९२.८५ लाख रकमेच्या बांधकाम प्रकल्पांची कामे चालू होती.

(३) गेल्या ३ वर्षात महामंडळास शासनाकडून वितरीत केलेला निधी पुढीलप्रमाणे आहे :-

अ. क्र.	वित्तीय वर्ष	राज्य योजनेअंतर्गत प्राप्त अनुदान (रुपये कोटी)
१.	सन २०१२-१३	२४१.४०
२.	सन २०१३-१४	२२५.१८
३.	सन २०१४-१५	१२५.८७
एकूण . .		५९२.४५

(४) दिनांक २७ फेब्रुवारी, २०१५ च्या शासन निर्णयान्वये प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार पुनःश्च महाराष्ट्र पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळास देण्यात आलेले आहेत.

७.५ अभिप्राय व शिफारस :-

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांनी लेखा परिक्षणाच्या वेळी महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित कामकाजासंदर्भात परिच्छेद क्र. ३.११ “ प्रतिधारण रक्कम परत केल्याने झालेले नुकसान ” या शिर्षकाखाली नोंदविलेल्या आक्षेपावर समितीने घेतलेल्या साक्षीच्या वेळी जरी पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित सन १९७४ ला स्थापन झाले असले तरी व प्रत्यक्षात महामंडळाने बांधकाम सन १९९३ पासून कामकाज सुरु केले. महामंडळाने मुंबई शहरात २,१०० घरे तर, संपूर्ण राज्यात जवळपास १३ हजार घरे बांधली. महामंडळाकडून जास्तीत जास्त पोलीस कॉन्स्टेबलांना घरे मिळणे अभिप्रेत होते परंतु त्याप्रमाणे पोलीस कॉन्स्टेबलांना मुंबईत घरे मिळाल्याचे दिसून येत नाही, ५ टक्के प्रतिधारण रकमेची तरतूद मागे घेतल्यामुळे कामाच्या प्रगतीत ८ टक्क्यांनी वाढ झाली, असे महामंडळाचे/शासनाचे म्हणणे आहे. परंतु, ८० टक्के प्रकल्पांना विलंब झाला, ही बाबही लक्षात घ्यावी. म्हणजेच केलेल्या बदलामुळे तोटा झाला आहे. सार्वजनिक बांधकाम विभाग, सिडको किंवा एमएमआरडीए यांच्या करारामध्ये अशा प्रकारची अट नाही. परंतु, महामंडळाने त्यांच्या दराची तुलना केली नसल्याचे दिसून येते. असे समितीचे स्पष्ट मत आहे. केंद्रीय सतर्कता आयोग (सी.व्ही.सी.) च्या गाईडलाईन्सप्रमाणे एकदा निविदा अंतिम झाल्यानंतर निविदेत व करारात नंतर कोणताही बदल करता येत नाही. निविदाधारकांच्या म्हणण्यानुसार त्यांचे पैसे अडकून राहतात परंतु, निविदाधारकांना जेवढे काम होत होते तेवढे पैसे त्यांना मिळत होते. केवळ एकूण बिलाच्या ५ टक्के रकमेचा प्रश्न होता. म्हणजेच १०० रुपयांमधून ९५ रुपये निविदाधारकांना दिले जात होते. कंत्राटदाराने केलेले काम निविदेतील अटी व शर्तीनुसार दर्जेदार पद्धतीने व्हावे, यासाठी प्रतिधारण रकमेची तरतूद आहे. केंद्रीय सतर्कता आयोगाच्या (सी.व्ही.सी.) मार्गदर्शक

तत्वानुसार प्रतिधारण रक्कम परत करण्यासंदर्भातील कलम बदलण्याची अनुमती नसताना देखील गृह विभागाने यामध्ये बदल केला आहे याबाबतची माहिती समितीला सादर करण्यात यावी. याप्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी.

तसेच मुंबई किंवा मुंबई उपनगरांमध्ये कार्यरत असणाऱ्या पोलीस कॉन्स्टेबलांना घरे उपलब्ध करून देण्याबाबत शासनाने आतापर्यंत केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला सादर करण्यात यावी. तसेच समितीतर्फे असे सुचविण्यात येत आहे की, पोलीसांना विशेषतः कॉन्स्टेबल्स यांच्यासाठी सदनिकांकरिता राखून ठेवण्यात आलेले भूखंड अथवा सदरहू भूखंडावर पुनर्विकास करीत असताना त्याठिकाणी पोलीस कॉन्स्टेबल्स यांनाच सदनिका उपलब्ध होऊ शकतील यासंदर्भातील धोरण वा योजना शासनाने आखावी. तसेच समितीच्या असेही निदर्शनास आले आहे की, वरळी, नायगांव, माहिम इ. ठिकाणी पोलीसांसाठी असलेली निवासस्थाने जवळपास १८० चौरस फूट आहेत आणि त्यामध्ये प्रवेश करताना प्रथम स्वयंपाक घर, नंतर बैठकीची खोली, नंतर गॅलरी अशी रचना आहे. बाहेरून येणाऱ्या व्यक्तिला स्वयंपाक घरामधून बैठकीच्या खोलीमध्ये प्रवेश करावा लागतो त्यामुळे या वास्तुरचनेमध्ये सुधारणा करून सुयोग्यरित्या त्वरीत बदल करण्यात यावा. अशी समिती शिफारस करीत आहे.

सार्वजनिक उपक्रम समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १ जुलै, २०१५ रोजी दुपारी २.०० वाजता, (समिती कक्ष क्रमांक १९०१), विधान भवन मुंबई येथे घेण्यात आली. सदरहू बैठकीस पुढील सन्माननीय सदस्य व अधिकारी उपस्थित होते :—

उपस्थिती

- (१) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स., तथा समिती प्रमुख
- (२) डॉ. आशिष देशमुख, वि.स.स.
- (३) अॅड. आकाश फुंडकर, वि.स.स.
- (४) श्री. द्वारम मल्लीकार्जून रेड्डी, वि.स.स.,
- (५) श्री. अमित साटम, वि.स.स.
- (६) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (७) श्री. अब्दुल सत्तार अब्दुल नबी, वि.स.स.
- (८) श्री. भारत भालके, वि.स.स.
- (९) श्री. हनुमंत डोळस, वि.स.स.
- (१०) श्रीमती दिप्ती चवधरी, वि.प.स.

बैठकीचे परिशिष्ट

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

श्री. राजेश तारवी, उप सचिव.

महालेखाकार यांचे कार्यालय :

१. श्री. रविकिरण उबाळे, उप महालेखाकार
२. श्री. एस. व्ही. खेडकर, वरिष्ठ लेखा अधिकारी

उपस्थित अधिकारी

१. श्री. नितीन करीर, प्रधान सचिव, नगर विकास (१)
२. श्री. संजय भाटिया, उपाध्यक्ष तथा व्यवस्थापकीय संचालक, सिडको
३. श्रीमती व्ही. राधा, सह व्यवस्थापकीय संचालिका, सिडको

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००८-०९ च्या वाणिज्यिक अहवालातील “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” यांच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा महामंडळाच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

सार्वजनिक उपक्रम समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक ०८ सप्टेंबर, २०१५ रोजी दुपारी ०२.०० वाजता, कक्ष क्रमांक १९०१, १९ वा मजला, विधान भवन, मुंबई येथे आयोजित करण्यात आली होती. सदर बैठकीस खालील सन्माननीय सदस्य उपस्थित होते :-

उपस्थिती

- (१) अॅड. अनिल परब, वि.प.स.तथा कार्यकारी समिती प्रमुख
- (२) श्री. भिमराव धोंडे, वि.स.स.
- (३) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (४) श्री. भारत भालके, वि.स.स.
- (५) श्री. पंकज भुजबळ, वि.स.स.
- (६) श्री. हितेंद्र ठाकूर, वि.स.स.
- (७) श्री. बळीराम सिरसकर, वि.स.स.
- (८) श्रीमती दिप्ती चवधरी, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

- श्री. राजेश तारवी, उप सचिव
श्री. श्री. चुं. श्रीरंगम, उप सचिव तथा नि.अ.(लेखा)
श्री. प्रकाशचंद्र खोंदले, अवर सचिव.

महालेखाकार कार्यालय :

- श्रीमती संगीता चौर, प्रधान महालेखाकार.

गृहनिर्माण विभाग, मंत्रालय

- श्री. श्रीकांत सिंह, प्रधान सचिव
श्री. प्रकाश पाठक, सह सचिव

शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प कंपनी लि., मुंबई

- श्री. देबाषिष चक्रवर्ती, व्यवस्थापकीय संचालक

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००९-१० च्या वाणिज्यिक अहवालातील “ शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ” यांच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा महामंडळाच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

सार्वजनिक उपक्रम समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १५ सप्टेंबर, २०१५ रोजी दुपारी २.०० वाजता, कक्ष क्रमांक १९०१, विधान भवन, मुंबई येथे आयोजित करण्यात आली होती. सदर बैठकीस खालील सन्माननीय सदस्य उपस्थित होते :-

उपस्थिती

- (१) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख
- (२) अॅड. आकाश फुंडकर, वि.स.स.
- (३) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (४) श्री. हनुमंत डोळस, वि.स.स.
- (५) श्री. हितेंद्र ठाकूर, वि.स.स.
- (६) श्री. बळीराम सिरसकर, वि.स.स.
- (७) श्रीमती दिप्ती चवधरी, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

- १) श्री. राजेश तारवी, उप सचिव
- २) श्री. श्री. चुं. श्रीरंगम, उप सचिव तथा नि.अ.(लेखा)
- ३) श्री. प्रकाशचंद्र खोंदले, अवर सचिव.

महालेखाकार कार्यालय :

- १) श्रीमती संगीता चौर, प्रधान महालेखाकार
- २) श्री. एस. व्ही. खेडकर, वरिष्ठ लेखापरीक्षा अधिकारी.

वित्त विभाग, मंत्रालय :

- श्री. विजय कुमार, प्रधान सचिव तथा प्र.व्यवस्थापकीय संचालक (मॅफको)

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००९-१० च्या वाणिज्यिक अहवालातील “ मॅफको मर्यादित ” यांच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा कंपनीच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

सार्वजनिक उपक्रम समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक १ सप्टेंबर, २०१५ रोजी दुपारी ०२.०० वाजता, कक्ष क्रमांक १९०१, एकोणीसावा मजला, विधान भवन, मुंबई येथे आयोजित करण्यात आली होती. सदर बैठकीस खालील सन्माननीय सदस्य उपस्थित होते :-

उपस्थिती

- (१) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.तथा समिती प्रमुख
- (२) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (३) श्री. हनुमंत डोळस, वि.स.स.
- (४) श्री. हितेंद्र ठाकूर, वि.स.स.
- (५) अॅड. अनिल परब, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- श्री. राजेश तारवी, उप सचिव
श्री. प्रकाशचंद्र खोंदले, अवर सचिव
श्री. प्र. स. मयेकर, अवर सचिव (समिती)

महालेखाकार कार्यालय, मुंबई

श्रीमती संगीता चोरे, प्रधान महालेखाकार

महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित

डॉ. बी. के. उपाध्याय, प्रधान सचिव, गृह विभाग
श्री. अरूप पटनाईक, व्यवस्थापकीय संचालक,
महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २०११-१२ च्या वाणिज्यिक अहवालातील “ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित ” यांच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा महामंडळाच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

सार्वजनिक उपक्रम समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक २४ नोव्हेंबर, २०१५ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे घेण्यात आली. सदरहू बैठकीस पुढीलप्रमाणे सन्माननीय सदस्य उपस्थित होते.

उपस्थिती

- (१) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.तथा समिती प्रमुख
- (२) श्री. बाबुराव पाचर्णे, वि.स.स.
- (३) डॉ. आशिष देशमुख, वि.स.स.
- (४) श्री. मनोहर भोईर, वि.स.स.
- (५) श्री. अब्दुल सतार अब्दुल नबी, वि.स.स.
- (६) श्री. बळीराम सिरसकर, वि.स.स.
- (७) श्री. जयवंत जाधव, वि.प.स.
- (८) श्री. अनंत गाडगीळ, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- (१) श्री. राजेश तारवी, उप सचिव
- (२) श्री. प्रकाशचंद्र खोंदले, अवर सचिव
- (३) श्री. मंगेश पिसाळ, कक्ष अधिकारी.

समितीने प्रारूप अहवालाच्या मसुद्यांवर विचार करून तो काही सुधारणांसह संमत केला.